© www.kjnt.ro/szovegtar

A cseberbenézés. Egy tudakózódási rítus elemzése. *Esetelemzés*[157]

Tematika: a tolvajlás hiedelemköre a szakirodalomban, a tolvaj kilétének megtudakolása: rostaforgatás, cseberbenézés; a rítus morfológiai elemzése, szemantikai modellje, antropológiai és pszichiátriai értelmezése, a rítus mint beszédesemény; összefoglalás, következtetések.

Terminológia: szemantikai modell, megváltozott tudatállapot, narratív pragmatika, mentális reprezentáció, nyilvános reprezentáció, személyes bevonódás, látomás, narratívum, reprezentáció.

A tolvajlás hiedelemköre az irodalomban

A magyar összefoglaló munkák mindenike érinti a tárgykört. Róheim Géza szerves összefüggést lát a mágia, a varázslat és a lopás között. (Róheim G. 1946/1984: 229.)

Ipolyi Arnold *Magyar Mythológia* című könyvében olvasható a következő megállapítás: „a boszorkány jövendölése már csak a tolvajság felfedezésére vetetik igénybe". Az eljárások közül a bélből és rostával való jóslást említi. A boszorkányperek irataiból a tolvaj megrontására vonatkozó adatokat idéz. (Ipolyi A. 1854: 440–441.) Kandra Kabos mindössze egy megjegyzést szentel a témának: „A jóslás egykori nagy kelendőségének még felismerhetők a nyomai a népéletben, mely a rostaforgatással tudja ki a tolvajt". (Kandra K. 1879: 362.) Ipolyi Arnold feltételezése sajnálatos módon szívósan beépült a köztudatba. Szendrey Ákos *A magyar néphit boszorkánya* című könyvében szintén a boszorkány képességének tekinti a tolvaj személyének megtudakolását. Szegedi, Somogy megyei, csallóközi adatokra hivatkozva említi, hogy a boszorkány babszemmel tudta megállapítani a tolvaj kilétét. Ugyancsak babszemekből jósolt, mondott szerencsét, jövendőt a moldvai csángók *bobolójá*ja. A eljárás Európa-szerte sok változatban ismert – állapítja meg. Az ókorban jelent meg, a 16–17. században tűnt fel újra. A magyar anyagból a következőket említi. A Szilágyságban, a Nyírségben az ollótartó általában asszony. Délvidéken a meggyanúsított személy tartja a rostát. Erdélyben, a Nyírségben, Szatmár, Pest környékén ketten végzik a műveletet. E személyek Csallóközben, Göcsejben, a palócoknál csak asszonyok lehetnek. Lengyeltótiban, Somogyszentpálon szűz leánynak kell végrehajtania a jóslást. A hajdani varázsszavak helyébe keresztény imák kerültek, különösen gyakori a Szent Péterhez intézett megszólítás.

Szendrey Ákos a rostával végzett tudakozódás két változatát találta meg. Vagy neveket sorolnak, s a tolvaj nevének említéskor megmozdul a rosta, vagy pedig megpörgetik a rostát, s amerre perdül, arra van a tolvaj. (A témakör: Szendrey Á. 1948/1986: 285–302.)

---

[157] Az esetelemzés közölt változatai: Keszeg V. 1992, 2001a/2002.

Ugyanezeket az adatokat említi Dömötör Tekla is 1981-ben készült összefoglalóban (Dömötör T. 1981: 173), valamint a *Magyar Néprajzi Lexikon* V. (Diószegi V. – Tárkány Szücs E. 1981) és a *Magyar néprajz* VII. kötete (Pócs É. 1990: 691).

A rostával történő jóslásról Gunda Béla külön tanulmányt írt. A szokás számtalan párhuzamát említi a magyar nyelvterületről, akárcsak az angol, német, lengyel, szlovák, francia, észt hiedelmek köréből. A tanulmány jegyzetanyaga a szokáskör gazdag irodalmát összegzi. (Gunda B. 1989: 11–28.)

A fenti áttekintésből az derül ki, hogy a tolvaj kilétének cseberbenézéssel történő megállapítását sem a történeti, sem a kortárs magyar etnológiai irodalom nem jelzi. Az irodalomnak mindössze a Borsa-völgyéből van tudomása a szokásról: „Jakab Istvánné sem hisz a boszkonyában, kuruzslásban, de egyszer fonala elvesztésekor mégis csöbörbe nézetett kilenc gyerekkel. Igaz, a fonál így se került elő". (Vajkai A. 1943: 32–33.) Szélesebb körű alkalmazását – lokalizálás nélkül – Peter Burke az újkori Európából datálja (P. Burke 1978/1991: 130). Az Erdélyi Mezőségen végzett hiedelemgyűjtés során a cseberbenézés élő tudakolózási rítusként bukkant fel (Keszeg V. 1992, 2001a/2002, 2010). Ezzel egyidőben került sor gyergyói előfordulásának leírására (Enyedi E. 1992, 1992a).

Eleonora Sava a kartográfiai módszer alkalmazásával 2005–2007 között 85 (zömében) erdélyi településre terjesztette ki kutatását. A terepmunka 25, Beszterce-Naszód, Szilágy, Kolozs, Fehér, Maros, Szeben, Brassó és Kovászna megyei településről igazolta 100 évre visszamenőleg a rítus élő, alkalmazott voltát. A rítus szórványosan és enyhén túllépi a Kárpátok déli karéját. A kérdőívre adott válaszok szerint a szertartást román és magyar, ortodox és más vallású, falusi és városi (Marosludas, Torda, Kolozsvár), földműves és más foglalkozású (ipari munkás, értelmiségi) személyek ismerik és veszik igénybe. Az ortodox valláshoz és egyházhoz való kapcsolódása evidens, habár a protestáns és katolikus felekezetű személyek szintén célravezetőnek tartják. A kutatásba bevont félszáz személy fele személyesen vett részt a szertartásban. Az írott feljegyzések hiányában a szerző archaikus divinációs elemeket hasznosító új képződménynek tételezi. (N. Sava 2007.)

Alább az Erdélyi Mezőség településen az 1980–1990-es évek során végzett terepmunka során rögzített hiedelemközlések reprezentatív korpuszát közöljük. Gyűjtőpontok: Almásmálom (AM, 1994), Andrássy-telep (AT, 1988), Cegőtelke (CT, 1994), Detrehemtelep (DT, 1979–1994), Felsődetrehem (FD, 1982), Magyarberéte (MB, 1994), Magyarszovát (SZO, 1994), Mezőköbölkút (KÖ, 1994), Nagysármás (NS, 1994).

A cseberbenézés

A tudakozódási rítus morfológiai elemzése

A morfológiai szemlélet a tárgyi vagy virtuális objektumok szerkezeti elemeit különíti el, az elemek közötti kapcsolatokat állapítja meg. Újabb hulláma a jelentésnek a szerkezeti elemek szerveződéséből való születését vizsgálja. A Hoppál Mihály által – Benjamin

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Colby nyomán – *etnográfiai szemantikának* nevezett szemiotikai irány munkaeszköze a szemantikai modell. „A szemantikai modell a jelentésmechanizmust akarja ábrázolni. Ezzel a modellel azt szeretnénk megvalósítani, hogy az adott kultúra [...] alkotóelemeinek kapcsolódási törvényeit feltárjuk. A kutató előtt áll az a feladat, hogy az adott rendszer jelentéssel bíró elemi egységeit meghatározza, és megvizsgálja azt, hogy milyen szabályok alapján kapcsolódnak össze nagyobb egységekké." (B. Colby 1966, Hoppál M. 2006: 144.) A módszer lépései: 1. a terepmunka elvégzése, 2. a reprezentatív korpusz (adatbázis) összeállítása, 3. a hiedelemrendszer legkisebb, önálló jelentéssel rendelkező elemeinek azonosítása, 4. a hiedelemelemek kapcsolódási sorainak összeállítása, 5. a hiedelemkör ágrajzának megszerkesztése.

Reprezentatív szövegkorpusz

(1) *Miko loptak valamit, összehívtak tizenkét, tizenkét éven aluli léányt. Fehérbe öltöztek, szalagot tettek. Letérdeltek egy cseber köré, ahova az asszony beletört egy tojást. Egy égő gyertyával járt körbe, mondta a Miatyánkot. A vízben meg kellett jelennie a tolvaj képének. A gyertyát az asszony minden szónál a másik leány fejére tette. Csak reggel kilenc és tizenkét óra között lehetett csinálni.* (DT, 66 éves nő, 1972, kivonat)

(2) *A lopások után egy ötven-hatvan év körüli asszony járt megkeríteni a tolvajt. Reggel összegyűjtöttek hat, tizennégy évnél fiatalabb leányt, aki aznap még nem evett, egy csebret megtöltöttek vízzel, beletettek egy tojást. A leányok és az asszony körülállták a csebret, s letakarták őket egy lepedővel. Az asszony egy hosszú román imádságot mondott, s erre a tolvaj és az egész lopás megjelent a vízben.* (DT, 76 éves nő, 1972, kivonat)

(3) [A vizet] *szombaton is, vasárnap is. Szombaton, miko lehaladt a nap. S vasárnap is reggel. Akko ke csinálni, miko a pap a templomba van. Addig ke csinálni. S ke hogy legyen kilenc léány, de csak tíz évig. Amég nem jön meg a dogak. Azt mondja, hogy kilátszik. Visznek esetleg 2-3 faluból is léányokat, hogy ismerjék meg, ha esetleg az ő falujábó van. Ő is így vitte. Ameddig csinálta az asszony, addig mind imádkozik. A Miatyánkot. Nekem csak ezt mondta az ember. Me van egy felsődetrei asszony, amelyik azt csináljo. S ő nem rosszakat, nem boszkonyákot dógozik. Csak ilyen templomi dógakka, imádságokka.* (FD, 21 éves nő, 1982)

(4) *Ke hozni hét kútból vizet. S. R.-nek az anyja megmagyarázta, hogy talán ke vinni szombaton regge is, vasárnop is vizet. De korán regge, miko még nem vitt senki vizet. Nem tam mé. S akko ke imádkozzan az asszony. Odaállnok a léánkák, letakarja a fejeket, s akko meglásso, hogy mi lesz.* (FD, 21 éves nő, 1982)

(5) – S a lopás után mennyi ideig lehet látni? – *Én nem tudam. Én valamennyire hat hetet tudak. Nem vagyak biztos benne.* (FD, 21 éves nő, 1982)

(6) – *Azt is csebrezik.* – Itt hogy csinálják? – *Csak magyarázták, mi nem láttuk, nem néztük. Mi nem is nézhetünk. Csak kilenc évig. Három kilencéves gyerek...* – Leány? – *Lehet fiú is, lány is, csak a kilenc évet ne haladja meg. S abba tesznek egy veder vizet, s abban van egy nagy kereszt.* – Kereszt? – *Egy nagy kereszt van, ami direkt szentelt kereszt, bedobják a cseberbe. S akkor az ortodox pap tartja az istentiszteletet a templomba, s ez pont abba az időbe van. Például, nekem elvész valamim az én házomnál, hívok gyereket, én nem látok, ők lássák. Például, ez ilyen ruhába van, olyan ruhában van.* – Ezt valaki levezeti? Valaki imádkozik? – *A pap imádkozik a templomban.* – Ott a háznál. – *Ott igen, bibliát is tesznek. A bibliát teszik, vagy fogják a gyermekek a kezekbe, ezt nem tudom pontosan.* – Gyertyát nem égetnek? – *Gyertyát égetnek. Minden gyereknek van egy gyertya a kezibe, s a biblia az oda le van téve a cseber körül valahova. Elmondják a Miatyánkot vagy Hiszekegyet. Letakarják egy lepedővel. Letérgyepelnek.* – Tojást vagy gyűrűt tesznek? – *Gyűrűt s a keresztet. Van ilyen nagy szentelt kereszt.* – Elkérik a templomból? – *Nem, van akinek van... Mi nem csináljuk ezt, nekünk nem szokásunk, ezt az ortodoxok csinálják. A magyarak nem csinálják.* – Mit mondanak, tényleg igazat mutat? – *Igen. Azt mondják, itt ment be s vitte. Például sokan elmentek a rendőrségre, s mondták, hogy né ők látták. Azt mondják* [...] *hogy ez nem érvényes dolog. De, bár bebizonyítsa saját magának, hogy igenis ez lopás, tudja, hogy ki volt. Le vannak takarva lepedővel, a kezekben ég a gyertya, s úgy lássák... Úgy csinálják titokban, csak elhíjják a gyerekeket, hogy ne tudja az egész falu. Aztán mégiscsak elmondjuk.* – Aznap böjtölnek? – *Igen, vasárnap szokták csinálni, aznap nem ettek.* – A gyermekek is éhesen kell menjenek? – *Igen, éhesen, éhesen.* (NS, 63 éves nő, 1994)

(7) – Lopás után a tolvajt a cseberben keresik? – *Há, há* [nevet] *most má nem*. – Megvolt itt is? – *Vót, vót*. – Utoljára mikor néztek cseberbe? – *Én azt mé nem tudom. – Tudjátok miko? M., mikor mondták, ezt a Zs.-ka nénit... Ott hallattam én, hogy mondták. – Mikor ellopták nekünk a szalonnánkat. Aztán mind mondták, hogy nézzük ki a cseberben. De aztán nem néztük. Ángyó nem értett hozzá... Egy esztendőbe elopták a füstelőbő az egész szalonnánkat. Éjjel. Mind elvitték. Mind, hogy nézzük ki, nézzük ki, há nem*. – Hogy szokták csinálni? Kellett egy asszony, aki értette? – *Kellett, kellett. Otthon, miko még leánko vótam, má azé lehet, hogy konfirmáltam, tőlünk is loptak el picsókát és tőtött rucát. S kinézték a cseberbe. S An., ő is látto s At., a M. nénié. Akko látták H.-t és N.-t. Igen. Én má azé úgy elfelejtettem*. – Volt egy asszony, aki levezette? – *Kell legyen. S hét léány, vagy kilenc, má elfelejtettem. Léányok, hogy még ne konfirmáljanak. És aztán a csebret oda teszik közbül... – Mondam, nálunk is otthon. Még amiko lehettem olyan 14-15 éves, vagy lehettem több is, minden esetre süldő léánka vótam, a léánkák le vótak takarva. Egy lepedőve letakarva*. – Térdeltek vagy álltak? – *Térdepeltek. Oda szalmát vittünk be, oda a cseber mellé. Aztán mü is kellett, akik künn vótunk, imádkoztunk*. – Magyarul vagy románul? – *Mi magyarak vótunk, magyarul. S aztán, ott ecce csak láttak... Mondam, egy cigány vót, akit ott láttak. – Né, né, né –, mondták, s aztán At. látta a legjobban, s An., s még nem tudom, ki, hárman: – Né, né, né... Hogy ott laktunk lenn akko, aztán mondtuk: – Né, né, né, most van a hegybe. N. kiért hamarább, s még várta H.-t, hogy vigye a másik zsákat is. Igen, látták. Aztán én, ha nem láttam, nem tam, hiszem is, nem is. Me én valóságbo nem láttam, csak ahogy mondták a léánkák*. (SzO, 54 éves nő, 46 éves nő, 1994)

(8) – *Én úgy tudom, a cseberbe a vizet nem akármikor lehet vinni. – Nem akármelyik nap. Úgy tudom, péntek nap. – Vagy kedd vagy péntek*. – Az az asszony, aki levezette, magyar volt? – *Igen. Magyar*. – *Magyar, s a gyermekek is. – Há, csak ilyen ismerős, rokonok, léánkák. Aztán egész éjjel ott kellett üljenek. Megkezdve estétül, s akkor két rendbe is. Akkor már ott mind imádkoztak, akkor kibúttak, aztán megint vissza, hogy csak éjfél után mutatkozatt, vagy hogy vót*. – Igen, este? – *Igen, estétől reggel feléig. Úgyhogy ott is háltok. Nálunk. Má aztán éjjel vót, akko nem mentek. Nem vót, csak lámpo. Nem vót villany a faluba*. – Aznap a leányok nem is ettek? – *Igen, böjtöltek. Mi éjjel csináltuk. Tudam, hogy estére jöttek a leányok, és nem vót szabad, hogy egyenek. S se nem vót szabad, hogy zsírost adjunk nekiek. Emlékszem, hogy azt mondták, úgy a böjtöléssel, hogy miko má reggel lett, akko aztán adtunk, hogy egyenek, de nem vót szabad zsírast adni, csak böjtöléssel. Aztán...* (SzO, 54 éves nő, 46 éves nő, 1994)

(9) *Nem tudom, melyik faluban loptak tyúkokat, s megismerték a gyermekek: – Né, hogy veszi ki a tyúkokat, teszi a zsákba. Mind a cseberbe látták*. (BE, 59 éves nő, 1994)

(10) *Nekem 52-ben magyarázta egy osztálytársnőm Bethlembe, hogy ellopták az ekét. Ellopták az ekéjüket, és belenéztek a cseberbe. De azt hiszem, kellett egy aranygyűrűt is beletenni. Megkapták, azt mondja, meglátták. Nem tudom, kik nézték. Felismerték a szomszéd falusi embert. S visszahozta az ekét*. (BE, 62 éves férfi, 1994)

(11) – A cseberbenézést akárki levezetheti? – *Mindenki, mindenki. Akié vót a kár, odagyűltek. Mer, ha valamit elloptak, csak olyan asszonyok, akikre azt mondták a románok, îs iertate*[158]*. A prescurákot*[159] *csinálják a iertat*[160] *asszonyok. – Akinek kárja vót, az alatt az idő alatt, amiko a templomba vót az istentisztelet, akko megtötettek egy csebret vízze, s akkor kilenc gyerek...* – Fiú vagy leány? – *Fiú. Kilenc fiúgyereket körbetettek a cseber köré, s akkor néztek a vízbe. Le vótak takarva egy lepedőve, hogy ott sötét legyen. S akkor ott nézték a cseberbe. Én is eccer vótam, mer egy nagynénémnek valami kárja vót, de aztán* [Nevet.] *mind a gyerekek, néztük, láttuk egy kicsi világosságot...* [Nevet.] *Akadt közöttünk olyan, aki mondta: – Né-né-né, most... Valami vásznak tűnt e, szőttek annakidején. S akko: – Né, hogy viszi a vásznat! – azt mondja. De nem látott semmit*. – Reggel a gyermekeknek volt szabad enni? – *Független volt attól. A templomozás ideje alatt. Kellett nézni. S akko így mondták, hogy mi, akik ott vótunk körbe a cseber mellett, meglássuk*. – Közben valaki imádkozott? – *Az igen, akinek a kárja vót, az igen*. – A cseberbe mit kellett tenni? – *Vizet. Tiszta víz vót*. (CT, 74 éves férfi, 65 éves nő, 1994)

(12) – *Szoktak nézni. Csak hallottam. Inkább akkor vót, amikor lejárt a háború. Sokan nem jöttek haza, aztán mentek az asszanyak. Ők törődtek. Mindenki a magáét. Aztán nézték, hogy él a férjek. Vagy*

---

158 Tiszták, felszabadítottak.
159 Áldozati kenyér.
160 Tiszta, felszabadított.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

valakitől nagyobb dógat eloptak. De nem, nem, ezekke inkább az ortodoxak. A reformátusak egy kicsit… Azé mi is belé… – Hogy néztek cseberbe? – *Miko loptak, vagy valakit megöltek. Akko mentek többen, gyermekek.* – Fiúk vagy leányok? – *Fiút is lehet, leányt is. Úgy 8-9 évig. – Az aranygyűrű kell belé. – Azt beteszi a cseberbe, s a cseber fenekin megáll a gyűrű. És akkor belenéz, s a gyűrű közepibe lásso az embereket. S akkor megismeri.* – Tojást szoktak beletenni? – *Nem hallottuk.* – Milyen napon lehetett? – *Pénteken és kedden. Este.* – Hány gyermek kellett? – *Öt vagy hét. És akko a gyermek megismeri aztat az embert, aki benne van a gyűrűbe. Me a falusi embereket ismerik a gyermekek: – Na, ez lopta el. Ez a tettes, ez ölte meg, ez lopta el.* (KÖ, 68 éves férfi, 66 éves nő)

(13) – *C. J.-éknél. Olyan hét-nyolc éves lehettem. – Tovább nem is lehet. – Addig, addig.* – Csak addig szabad? – *Addig. Aztán nem látod, hiába is nézed, nem látod… Lehettünk olyan tizenketten vagy tizenöten. De, azt hiszem, megvan az is, hogy hányan kell hogy legyenek. A vizet a cseberbe kitették a ház közepére, benn a házba, minket letérdepeltettek a cseber köré. S rá a fejünkre tettek egy lepedőt. Aztán vót egy asszony, aki vezette a műveletet. Annyit mondtuk a Miatyánkot, s nem jelent meg a kép a vízbe. S megint mondtuk. S kiengedett egy cseppet a levegőre. S megint visszamentünk. Le vótunk takarva egy lepedőve. Előső megjelent, még megijedtem, amiko megjelent egy férfinak az arca, de úgy felnagyítva, nagyba. Még valamelyik léánko úgy megijedt, s felsikoltott. S azután aztán kezdtük látni a képet. Talán láttuk a háziasszonyt, talán akko is a kollektívbe dolgoztak, csak arra emlékszem, hogy mondta, hogy hazament és zsíros kenyeret evett. S láttuk tényleg, ahogy ette a zsíros kenyeret.* – Mit loptak el? – *Szalonnát. És na aztán kezdődett a kép. Láttuk, hogy két férfi, de én nem ismertem náluk az épületeket, én nem nagyon tudtam, hogy hol jött bé. Csak láttam, amikor a szalonnát belerakták zsákba, két férfi volt, s láttuk, hogy aztán a két férfi hogy ment keresztül a kerten, és…* – Felismerték? – *Nem, mert nem idevalósiak voltak. Szomszédfalusiak voltak, alsódetreiek, de láttuk, ahogy keresztülmentek a kerten, szőlők is voltak, látszóztak a szőlőtőkék, és látszott, ahol átszöktek a kerítésen. Mind a ketten. S aztán a szomszédnál, ott D. L.-éknél kiugrottak a kerten, és azután én nem tudom, mintha elszakadt volna a film, azután meg láttuk, hogy mind mentek a férfiak, mentek, mentek.* – Éjszaka volt, nappal? – *Nem tudom, már nem emlékszem. Úgy látszott a vízben, fehér-feketén. Akkor aztán még annyit láttunk, hogy beértek a faluba, s én még arra is emlékszem, hogy a kerítésre ki volt írva Miliţia vagy Poliţia. Ennyire emlékszem, aztán tovább má nem is láttuk. Nem ismertük a falut se, hiába láttuk az utcát vagy a házakat, má mi nem ismertük.* – Éhesen kellett nézni? – *Igen, éhesen, nem vót szabad enni akko regge. Olyan szédültek voltunk, annyit imádkoztunk, annyit mondtuk a Miatyánkot, amég megjelent a kép.* – Ki vezette le? – *Úgy emlékszem, hogy egerbegyi asszony. Nem emlékszem rá.* (DT, 35 éves nő, 1985)

(14) *Hát, amikor nagyapádéknál elvittek minden ruhát. Meglátták a cseberbe, hogy Örke felé vitték. Mentünk mi aztán, elmentünk a két lóval. Elmentünk A., J. és én. Má ők a cseberbe megnézték, hogy Örke felé vitték, s milyen formájú kertre vótak kiterítve R.-nek a ruhái. S mentünk biza, s mentünk, nézelődni, de nem tudtunk felismerni semmit.* – S mit vittek el? – *A ruhákot. Apádnok a nagykabátját, A. bátyádnak a szövetruháját, kivágták a párnákot, kiöntették a tollut, s belérakták R.-nek a ruháit. Vótak a magyar ruhái. Teljesen mindent, egy éccaka mindent felpakoltak az első házbo.* – S ki nézte meg a cseberbe? – *A Fundeturából van egy vénasszony. S aztán vótak a léánkák, akik nézték. Aztán mi ementünk, me a léánkák megmagyarázták, hogy így és úgy. Végigmentünk a falun, s ott néztük. De, há ott annyi naprafor gókert vót, azt mondták a léánkák, de nem tudtuk felismerni. Aztán bémentünk, ott vót egy gyümöcses, ott az emberek ittak, nekifogtunk sörözni. Etelik a nap, este lett. Ecce lássuk, összeültek ezek az öregek, elkezdtek sírni. Úgy sírtak. Azt mondták, ittunk egész nap, de hónap kollektívbe leszünk. Akkor alakult meg a kollektív. S akko ébredtek meg az öregek szegények.* (DT, 60 éves férfi, 1985)

(15) – *Most miko meggyutatták a kóréját izének. N. L.-nek.* – S akkor néztek a cseberbe? – *Igen. S meglátták, hogy K.* [é]*s Z. Oda kell egy asszony, aki érti magát. – S ke bötöljenek. Az asszony csak kérdi tőllek, hogy mit láttok. – Ő ke hogy imádkozzék. – Detrérő vót egy asszony. – S a vízbe kell tenni egy tojást. – Belé kell tenni egy aranygyűrűt. – Igen, má ötven évve ezelőtt vót aranygyűrű. – Én nem tudam, de N. L.-né nem látszódatt semmi. S akko azt mondta a vénasszony, hogy: – Van aranygyűrűjek? – Van. Azt mondja: – Na, adja ide az aranygyűrűt. Betette a hordóba, s akko megjelent a kertbe a világ, s mindent láttok benne.* (DT, 53 éves férfi, 30 éves férfi, 24 éves nő)

(16) *Magyarázta V. bácsi, hogy az a B., éppen ő, ennek a V.-né apjával elloptak egy hordót, 2-3 vedres hordó pálinkát. Elvitték azt mondja, a nem tudam, mennyit mondatt, ötödik, hatodik, tizedik házhoz. Fetették a szalma tetejére. Azt mondták, ha leteszik a fődre, a szalmábo, az érzik. Ha feteszik, lefelé nem jön a szagja a pálinkánok. S megkeresték a cseberbe. Látták, hogy ki vót. S kérdezték: – Te vótál B.? – Én*

vótam, engemet kaptak el. Látták, hogy éccaka hogy vitték a hordót, s hogy mit csináltok. Mindent láttok. De vagy ötven éve vót, azt hiszem. Mondták, hogy valóságro nem is tagadta, nem is csodálkozatt, hogy mé mondják, hogy ő lopta e. Azt mondja V. bácsi, ez nem tisztátolan. Ez tiszta dolag. (FD, 21 éves nő, 1982)

(17) – Mostanában még nézettek cseberbe? – *Igen, igen. A., az U.-néké. Elopták a tehenyeket.* – S látták? – *Látták, igen, magyarázta, nem tudam, ki magyarázta nekem, hogy azt mondja, hogy U. bé vót rúgva, S.* [É]*s későre ment haza. S azt mondják, hogy a tehény kinn vót az udvaran, nyár vót, és éccaka csak hallják, az asszony és a gyermekek benn aludtak a házbo, hogy szól a lánc. És a gyermek kinézett, milyen a fiatal, visszament, s lefeküdt. Gondolta, hogy kinn van az apja. Aztán mondták a léánkák a szomszédba, akik látták, hogy jött egy ember, a fejére rá vót húzva egy harisnya. Bémentek az udvarra, megfogták a bornyúnak a láncát, hogy vitték. Miko hazaértek, S. I.-hez, má azt mondják, ő lopta el, odaértek, bévitték a pajtábo. S az asszony, J.-kánok* [ti. S. I.-nek] *az anyja, s az embernek a felesége, nyitatták a kaput, s vitték bé a pajtábo.* – De az arcukat nem ismerték fel. – *De tudták, hogy hová vitték. S azt hiszem, hogy Detrén vót keresve. Igen, A.-nak az anyja.* (FD, 21 éves nő, 1982)

(18) *S. A. mondta egysze, hogy mind tűnnek e a rucái. Vótak kicsirucái. S mind mondta, hogy valaki lopja e, lopja e. Állj meg, keresse meg a cseberbe. Azt mondja. Összegyűtett gyermekeket, há, azt mondja, drágo, mind kiátották a gyermekek: – Ni scroafa, cum duce raţele, ni scroafa cum duce raţele.*[161] *Hogy a koca fogta meg a rucákot, s ette meg. Megmutatta a cseber, hogy mi ette meg az ő rucáit.* (FD, 21 éves nő, 1982)

(19) *A lovat, Detrén, ellopták. Látták a cseberbe, hogy ellopták a lovat, s mentek az utcán. S bémentek az udvarra. S az asszony megcsókolta az urát örömibe, hogy elvitték a lovat. Nem tudam, hová vitték e a lovat, me sötét vót, nem látták.* – Ez most történt? – *Ez most, egy hete vót csak. S keresték a cseberrel a lovat, ezelőtt vagy két-három nappal.* (FD, 21 éves nő, 1982)

(20) *Miko S. P.-nek elopták a pénzét. B.-t gyanítatták. Látták, hogy B.-ék. Nem tudam, a tengeren, hol vótak S. P.-ék, s etűnt valami pénzek. Aztán megnézték a cseberbe. Aznap nem vót szabad igyék, káromkodjanak. S akko azt mondták, hogy nem vót jó, me Sz. P. káromkadatt akko regge.* (DT, 30 éves férfi, 1985)

(21) – Régebben volt-e olyan szokás, hogy amikor valamit elloptak, cseberben nézték meg? – *Igen. Most is van.* – Igen? – *Most is. A pap maga, a román pap maga csinálta meg. Nála loptak, s nem kapta a tolvajt. S ő is megkapta. Csakhogy a milícia tiltsa, azt mondják, hogy ez babona.* – Hogy csinálják, tessék elmondani. – *Vesznek egy új csebret.* – Igen, kell vásárolni új csebret erre az alkalomra? – *Me nem szabad egy régibe tegyék. Melyikbe nem vót még víz. S aztán abba beléteszik a vizet, s ke kilenc gyermeket híjjanak össze a szomszédbo.* – Fiút vagy leányt? – *Mindegy. S azokat körbetérgyepeltetik a cseber mellé, s letakarják egy pokróccal. S aztán azok mondják, hogy ők mit látnok. S amit láttak, az mind beigazolódott.* – A gyermekek hány évesek kell hogy legyenek? – *Tíz körül. Lehet kisebb is, de nagyobb nem.* – Imádkoznak közben? – *Közben nem, előtt. Mielőtt letérgyepeljenek, akkor imádkoznak.* – Egy asszony jár körbe? – *Nem, nem. így állnak, s nézik, s hallgassák, hogy mit mondanak a gyermekek. Kérdezik, még mit láttak? Mondják, hogy: – Mi láttuk, hogy ember jött a kerítés mellett. Ki vót terítve a ruha. Most veszi le a ruhát, amit ellopni akart. Vagy a másik, aki búzát vitt: – Né, most viszi a hátán a zsákot... Mindent megmondtak. Mindent, ami történt a háznál tíz év óta erre.* – Ezt vasárnap délelőtt a mise idején kell csinálni? – *Nem fontos. Nem fontos.* – Hétköznap kellett csinálni? – *Pénteken vagy kedden.* – A böjtös napokon? – *Igen, mert a románoknál ezek...* – Aznap böjtölni kellett a háziaknak? – *Igazán nem tudom, mert én nem próbáltam még soha.* – Mit mondanak, bevált, amit mutatott a cseber? – *Be, igen, igen. Hát ismerősök vótak a gyermekek onnat az utcából. És letakarták őket, s megkérdezték: – Na, most mit láttok, mi vót... megmondták, hogy melyik éjjel. Aztán akkor elkezdték a gyermekek: – Né, itt mennek végig, ott jönnek vissza, most mászik ide fel, vagy most veszi a zsákot, most húzza le a ruhát, mindent megmondtak.* – A vizet honnan kellett hozni? – *Nem vót szabály, csak víz legyen.* – Tenni mit kellett a cseberbe? – *Semmit, csak az izének a gyűrűjit, a papnak a gyűrűjit, azt az aranygyűrűt, a román papnak. Nem a magyarnak.* – S a faluban akinek néznek valamit, a gyűrűt a papról mindig el kellett kérni? – *A pap kellett tudjon rólla. Ő imádkozott otthon.* – A pap? – *Há persze. Azé mondták a milicisták, hogy ez tilos. De ő nem bánta, me nem kapták rajta semmin. Na. Egy fiatal román pap van itt most.* (NS, 83 éves férfi, 1994)

(22) – *Aztat mük is megcsináltuk. Loptak tőlünk gabonát s mük is megcsináltuk. – Kijött. – Aki látta, annak kijött, meglátto. – Kilenc leánnyo, nyócévesek, kilencévesek. A románokná van az a gyöngy, az a*

[161] Né a koca, hogy viszi a rucákat, né a koca, hogy viszi a rucákat.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kereszt. – Mikor kellett csinálni? Nappal, este? – *Este.* – Hány lány kellett? – *Kilencen vótunk. És le vótunk takarva. – Vótak még a milícián is. Bémutatódatt, s elvittek. Aztán azt mondja a pázo:*[162] – *Hagyjan békit nekem. Nem is csinált semmit. – Én is láttom, megvilágosadatt a telek. Este csak halványon mutatkozatt. S akko aztán félbehattuk, s akko éfélko megint nekifogtunk. Tizenkét órako.* – Ilyenkor böjtölni kellett? – *Nem, semmit, nem kellett böjtölni. – Egy tükör vót bétéve. S az a kereszt a közepin a tükernek. S a tüker úgy vót... víz vót egy arasz?* – S a tükörrel felfelé? – *Igen. S gyertya a kezibe mindegyiknek. Égett. Így tartattuk né a gyertyát a kezünkbe a csebren. – S kellett a katalikus Hiszekegyet mondani. S a Miatyánkot. Kilencszer a Miatyánkot.* – Kórusban? – *Igen. S akko aztán a tizedik vót a Hiszekegy. S a tizenegyedik a katolikus ima, hogy... Szentséges Szűzmária, magasztald a... Nem tam, hogy hogy van. Ez vót a tizenegyedik. És háromszo ismételtük e, s miko harmadszor ismételtük, akko megvilágosadatt. A tükerben az egész telek...* – S fel lehetett ismerni? – *Igen.* – Egyszerre látták? – *Nem. Ha réágondol egy fiúra, többet eltűnik, nem is lát semmit. Nem szabad rágondolni a fiúkra. Amelyik rágondolt... Én arra gondoltam réájok, azonnal, na ez S. Ahogy ezt kigondoltam, kész is vót. Többet eltűnt, s nem láthattam.* – De a többiek igen. – *Csak vagy kilencen látták, a többiek nem látták. A kilenc közül. – Ide kellett még egy asszony, aki levezette. – Léány vót. Az a léány, me az anyja értette, s ő már tudta.* – Ehhez valamilyen tudomány kellett? – *Annak a férje fogságba maradt. Oroszországbo. Nem evve a háborúva, hanem a másikka. És megcsinálto, hogy látto, hogy él a férje. Szóva nem is, me az apja vót. – Az ő urát mind várto, hogy jöjjen haza a háborúbó, s nem jött haza. Eztet megcsinálták, és látták, hogy van két gyermeke. – Ez aki csinálto, még az is megtörtént, hogy hátul vótunk ott né, az ajtóná. A cseberre. S azt mondta, hogy né, nem jó, me mondtuk, hogy nem jön, meg van állvo az ajtóba. – Na – azt mondja –, gyertek fére az ajtóból. S akkor evettük a csebret, s előre hoztuk a ház közepibe. Ha mü ott vótunk, nem engedtük, hogy...* [bejöjjön]. *S akko aztán mi ejöttünk a ház közepibe, s akko ő bejött a pitarba s fement a hijúba. S akko a szomszéd léány mondta, hogy mászott a lajtorján.* (SzO, 53 éves nő, 63 éves nő, 1994)

(23) – Lopás után cseberben szoktak nézni? – *Igen.* – Décsében mondták, hogy nem hallották. Magyar asszony végezte? – *Igen. Ehhez is kell legyen hit. Akkor bötöl. Akkor megcsinálja, egy vasárnap csinálja. Az istentiszteletkor. A cseberben volt tiszta víz.* – Milyen víz, honnan? – *A kútból, a házi kútból.* – Mikor kellett meríteni? – *Akkor. Akkor bérakták a vizet, bétöltették, tíz gyermekek kerekentérdeltek. A háziasszony imádkozott. A* [többiek] *a templomban voltak, imádkoztak. Vagy két helyt sikerült meglátni. A gyermekek látták meg.* – Le voltak takarva? – *Le voltak takarva. A fehér abrosszal, s akkor rá vót téve ződ ágocska. Hogy árnyékosabb legyen, hogy jobban látszódjék a cseberben.* – A cseberbe mit kellett még tenni? – *Csak a víz.* – Nem volt szabad enni? – *Nem, böteltek, s a háziak is. S térdepeltek, s nézték, mondták a Miatyánkot. Abba az időbe megjelent. Az az asszony má meg van halva s az ura is, de élnek a gyermekek. Bétörték egyiknek az ablakját, akinek megcsinálta B. E. néni a vizet. Hites asszony volt, megint a mamukája is, s az ura. Megcsinálta és meglátták, hogy ki volt. Megijedtek, hogy mér törték be kövekkel az ablakot. Hogy nehogy valaki haragossa legyen, s valamit csináljon. Akarta tudni, hogy ki törte be az ablakát. S meglátták. S aztán ennyi maradt. Mert a sógora volt.* – S a másik? – *Az román volt. Ott is meglátták.* – Lopás volt? – *Ellopták a dióját az asszonynak. A fáról lerázták, és ellopták. Nem olyan öreg... há öregasszony volt. Ellopták. Aztán, szegény asszony, ő is megcsinálto, úgy gyűtett oda gyermekeket. És meglátták, és megismerték a gyermekek.* – S aztán beismerte? – *Be, be, hogy elvitte a dióját. Még azt is látták, hogy a zsákot hogy tette a hátáro.* – Az asszony járt körbe? – *Ezt ők vezették, a háziak.* – Itt a háziak? – *Ez a háziasszony, ez hitt abban. Nem járt körbe, hanem imádkoztak a bibliából. S böjtöltek, azan nap nem ettek semmit, se a gyermekek. Semmit a világan, s nem ittak vizet... Amilyen napan történt, azt megbötölték háromszor. Három héten keresztül. Imádkoztak, és nem dógoztak.* – Kölcsön adni? – *Semmit ki a házból. Semmit nem adtak ki, se nem vettek e semmit. Ha vitt valaki valamit, azt se fogadták el. Se nem adtak, se nem vettek. Aztán tudja az áldás, hogy ez létezik.* (AM, 60 éves nő, 1994)

(24) – Lopás után a cseberbe keresik a tolvajt? *RP – Az itt is volt. Nekünk az unoka... a nénémnek... miko A.-nak elopták... akko néztek a cseberbe.* – Mit loptak el? *RI – A ruháját.* – Ez mikor történt? – *Olyan negyven... negyvennyolcba, olyanko. S aztán na, mind az öregasszonyak, hogy... ha valaki a faluból van, akkor felismerik. Kellett menjen a gyermek.* – Leányok? – *Csak fiúk. És itt fiúk vótak. Aztán valamelyik megmozdult. Má kezdtek ők látni valamit a gyertya alatt, le vótak takarva. S kellett imádkozzanak. Akkor már nem láttak semmit se. S akko azt mondta egy bácsi: – Na, láttad, P., a cseberbe? Aztán nem sikerült.*

---

[162] Őr.

De itt is néztek. – Azóta aztán nem volt ilyen? – *Nem. Nem néztek többet.* – Ezt valaki levezette? – *Hogyne. A nagynéném, ő szervezte, ő csinálta eztet.* – Vasárnap kellett? – *Vasárnap délelőtt.* (BE, 64 éves férfi, 59 éves nő)

(25) – [Nevet.] *Tanár úr, én is így vótam... Egy embernek elloptak egy bárányt. Persze, az asszonyakba felmerült az a... de mind a rományoktól bújt ki... és ott kilenc gyerek nézte a vízbe, hogy ki vitte el, vagy hol a bárány. Tett egy cseberbe vizet...* – Honnan kellett hozni? – *Kútból. Az a gazda vagy asszan kellett hívjan kilenc gyermeket. De a gyerekek hétéven... Fiatal gyerekek.* – Fiúk vagy leányok? – *Fiúk. De léányok is vótak. Fiatalak lehettek. Olyan nyóc-kilenc évesek. Az asszony, a háziasszony: – Na, nézzetek a cseberbe. Odanézzetek, ne nézzetek sehova, semmit ne beszéljetek. Lássuk, mit láttok, mondjátok. – Né, a bárány, hogy fut. Né, hogy fut utána az ember. Én szintén néztem, de én őszintén mondam, én nem láttam semmit. De a kilenc gyerek közül vót, aki látto.* – Felismerték azt, aki elvitte a bárányt? – *Fel, fel, fel. És a kilenc gyerek kereken a csebernél nehezen tértünk. Én meg aztán úgy bészorultam én is a fejemmel, lehet, hogy azért nem láttam tisztán. És az én szüleim ilyesmitől tiltattak... Így hogy aztán csak látták. Elhurcolta ott a hunya alatt azt a bárányt, s elment. Aztán elenyésződett a hír, csak megtudódatt, de egyéb felé nem nagyon jártak.* – Ezt csak régebben csinálták, vagy még az elmúlt években is? – *Ezt régebben, nem most. Most ilyesmiket nem csinálnok.* (CT, 74 éves férfi, 1994)

(26) *Vót most. Nem tudom, hogyha hallották, hogy azokat az asszonyokat, amelyikeket mind ölték.* – Igen, hallottam. – *Most megkapták aztat, amelyiket utoljára... egy kútba volt bedobva. Igen. Nálunk is a halastót elengedték, azt mondták, hogy lehet, hogy oda. A gyermekek, akik benéztek a cseberbe, a vízbe, azok azt mondták, hogy láttak két embert, és betették az asszonyokat megölve a zsákba, és fetették a szekérbe, evitték egy tóhaz, és oda bedobták. És ott a tó mellett van egy szép ház. S akko azt hitték, hogy itt nálunk, me itt van egy szép ház a tó mellett. És elmentek, és elereszteték a tót, és megkeresték, de nem vót ott. És akkor a kútba kapták meg. És így vót, hogy hét gyermeket... bütelt, én nem tudam, hét asszony, öregasszony. És letakarták, és benéztek, és ott látták. A gyermekek azt mondták, hogy tóba dobták. De közbe nem, me kútba.* – A böjt mit jelentett? Egy napot? – *Én nem tudam.* – A hét öregasszony a rokonságból volt? – *Nem rokonság. Mikor lejárt a büt, akkor odatették a gyermekeket.* (MB, 64 éves nő, 1994)

(27) *Miko... 42-be vagy 43-ba valaki lepiszkolta a lobogót. Itt a nagy iskolának a... szóval leventeiskola vót. Reggere valaki lepiszkolta a lobogót. Fel vót húzva a lobogó egy hosszú-hosszú rúdra. S megkapták egy regge bepiszkolva. Aztán akko úgy elverték, szembe, túl a templomon, unokatestvérem vót. P. M., s aztán úgy elverték a csendőrek, hogy eljött egy vasárnapon regge, bejött a templomba, mind eldagadtak a lábai, mindene. S akko aztán még a csendőrek is nézték a cseberbe. Nézték a cseberbe és látták, hogy azok.* – Itt hogy szoktak a cseberbe nézni? – *Talán tettek belé vizet. S aztán én nem tudam, még mit csináltak.* (SzM, 69 éves nő, 1994)

(28) *Ecce elloptak két disznyót ott I.-jékon fennébb. Ott, ahol tér bé az ösvény, hogy menyünk I.-jék felé. Ott hátra vótak az ólak. Kivették, s kihajtatták ott hátrafelé, a bői legelőre. Ott várta a remorka*[163]*, s evitték. Bánkodatt szegény ember, még vót egy hét karácsonyig, hát mit vágjan. És akko magyarázták neki, I.-ke magyarázto éppeg, hogy nekifogtak, és cseberbe keresték meg. És így mutatkozatt meg. Kilenc leánka... – Hét és kilenc. – Ezek keresték ki. Összegyűtötték, és cseberbe néztek. Mit imádkoztak, és mit mondtak, én nem tudom, de ezek kikutatták és megismerték, hogy ki eresztette el a disznókat, és ki hajtatta el. De avval maradtak.* (AT, 65 éves férfi, 74 éves nő, 1985)

(29) *A léánkának evesztődett az órájo, az asztalró. Nem vótak idegenyek, rokonak vótak nálunk akko. Pontosan hét órakko megnézte az órát, fél hét vagy hét óra vót. S mire ementek, az óra nem vót meg. Azé bánom, hogy nem néztük meg. Az asszony akarta keresni a cseberbe. Mondam: – Te, állj meg, megkeresi, megmondja, haza menyen a másik, s akko baj lesz köztünk. Hadd a fenébe az órádot. Azért bánom, ha megnézem a cseberbe, te, biztos lettem vóna akko hirtelen. Én kéntelen vagyak másro gondalni. Én rég gondaltam erre. De megcsiálam a dógat. Azé bánom, hogy nem engedtem. Most biztos vónék.* – De ezt mennyi ideig lehet csinálni? A lopás után mennyi ideig? – *Há akkámiko. Lehet, lehet.* (FD, 42 éves férfi, 1982)

---

[163] utánfutó

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

A tudakozódási rítus releváns elemei

Résztvevők. A tudakozódási rítusban a károsult család tagjai passzív résztvevőként, jelenlévőként vesznek részt. Az aktív szereplők a kislányok és a szertartást vezető idős asszony. A szomszédoknak, az idegeneknek a rítus idején nem szabad megközelíteniük a házat, mert ezzel veszélyeztetik a szertartás eredményes kimenetelét, valamint a tolvajlás gyanújába eshetnek.

Tisztaság, rituális tisztaság. A tudakozódás sikerének alapvető feltétele a rítusban részt vevők tisztasága. A biológiai tisztaság a specialistára és a kislányokra érvényes. A szertartásban csupán menstruáció előtti korban lévő kislányok vehetnek részt. A 20. század elején tisztaságukat fehér ruha és fehér szalag viselésével és jelezték, illetve megerősítették. Ugyanilyen feltétel az, hogy a lányok még ne barátkozzanak fiúkkal. Ha a szertartás idején valamelyik lány fiúra gondol, a víz tükrén látható látomás szertefoszlik. A biológiai érés alacsonyabb életkorra való áttevődése miatt a 20. század során a szertartásban részt vevő lányok életkora 12-14 évről 6-7 évre csökkent. A szertartást vezető specialistának öregnek, menopauzában lévőnek kell lennie. A román szóhasználat szerint az ilyen asszony *feloldott, megszabadult*.[164] Esetleg szent életű asszony akkor is eredményesen vezetheti a szertartást, ha már több szülésen túl van, megállapodott családi életet él.

A rituális tisztaság feltételei az ételtől és az italtól való aznapi önmegtartóztatás, valamint a minimális vallásos gesztusok elvégzése. A böjtre és az imádkozásra vonatkozó előírás, valamint a káromkodásra vonatkozó tilalom egyaránt érvényes a családtagokra és a szertartás aktív résztvevőire.

A körben állás. A szertartásra a tér közepén kerül sor. Magyarszováton a csebret az udvar közepén helyezték el, a legtöbb gyűjtőponton azonban a lakás egyik helyiségének (konyha) közepébe tették, s a kislányok ezt térdepelték körül.

Az idő. A tudakozódást általában a lopást követő hathetes intervallumban kell sorra keríteni. A szertartáshoz szükséges vizet ajánlatos böjtös napokon (kedden, pénteken), éjszaka (különösen szombaton), napkelte előtt (vasárnap), mise idején (vasárnap) beszerezni. A szertartás számára ajánlatos időpont a reggel, délelőtt, különösen a vasárnap délelőtti istentisztelet, mise ideje.

Az ima, a mise. A szertartásban elhangzó szövegek kizárólagosan a vallásos kommunikáció szövegkorpuszába tartoznak. A károsult család tagjai már szombaton este, vasárnap reggel imádkoznak az igazság fényre kerüléséért. A vasárnap délelőtti misén az ortodox pap a templomban imádkozik a szertartás kimeneteléért. A szertartás idején a kislányok és a specialista mindaddig folyamatosan imádkoznak, amíg a látomás beindul a víz színén.

Kellékek. A vizet a háziasszony kilenc különböző kútból meríti. A víznek némának kell lennie, azaz begyűjtése idején senkihez nem szabad szólnia, valamint megkezdetlennek kell lennie, azaz, más célra nem használhatnak belőle, begyűjtés idején nem szabad kiloccsannia. A vízbe az egyik családtag karikagyűrűjét helyezik, valamint egy tojást. A vízbe kerül a templomból beszerzett tömjén és ortodox kereszt. A csebret kerülő asszony égő gyertyát tart a kezében.

---

[164] A román szó: *iertată*.

A rítus szemantikai modellje

4. táblázat. A hiedelemkör ágrajza

- cseberbenézés
  - résztvevők
    - asszony
      - román
        - tényekedése
          - körbejár
          - imádkozik
      - kellékei
        - nincs
        - gyertya
          - kezében
    - számuk
      - 6
      - 9
      - 12
    - koruk
      - 7–8
      - 10
      - 12
      - 14
        - menstruálás előtt
    - helyük
      - a cseber körül
        - térdelve
        - állva
    - öltözetük
      - előírás nélkül
      - előírás
        - fehér ruha
        - szalag
    - tényekedésük
      - imádkoznak
    - háziak
      - szerepük passzív
      - előírás
        - tisztaság
          - böjt
          - józanság
          - büntetlenség
  - kellékek
    - cseber
      - ellátottság
        - víz
          - érintetlen
          - beszerzés
            - idő
              - szombat
              - vasárnap
                - napnyugta
                - napkelte
            - hely
              - kút
        - tojás
          - egészben
          - beletörve
        - aranygyűrű
    - gyertya
      - meggyújtva
      - asszony kezében
  - körülmények
    - idő
      - délelőtt
      - hat hétben
        - bármelyik nap
        - vasárnap
          - mise idején
    - hely
      - lakásban
      - udvaron
    - résztvevők
      - imádkoznak
        - lányok
          - letakarva
        - asszony
          - körbejár
          - kezében gyertya
            - ég

© www.kjnt.ro/szovegtar

A lokális rítusmodellek közötti eltérések

A cseberbenézésnek a kutatás során megfigyelt formája krisztianizálódott rítus, divinációs szertartás. Szerkezete településenként apró eltéréseket mutat.

Cegőtelkén és Almásmálomban nincs szükség specialistára, minden asszony alkalmas a levezetésére. Nagysármáson és Cegőtelként kisfiúk is nézhetnek cseberbe. Magyarberétén a cseberbenézésre kizárólagosan kisfiúk alkalmasak.

Nagysármáson és Cegőtelkén a kötelező kellékek között nem szerepel a tojás. Egy közlés szerint Detrehemtelepen a tojást beletörik a vízbe. Nagysármáson a cseberbe tett gyűrű a pap gyűrűje. Ugyanitt csupán új cseberrel végezhető el a szertartás. Almásmálomban a letakart gyermekeket zöld ágakkal is beborítják. Nagysármáson a gyerekek is gyertyát tartanak a kezükben.

A szertartás elvégzésére ajánlott időszak a délelőtt, különösen a vasárnapi istentisztelet ideje. Cegőtelként este, Magyarszováton éjszaka, különösen éjfél idején ajánlatos sort keríteni rá. Cegőtelkén a böjtös napokat, a keddet és a pénteket ajánlják erre a célra. Magyarborzáson a szertartást megelőzően hét asszony böjtöl a cseberbenézés eredményességéért. Magyarszováton a vizet kedden és pénteken merítik, Cegőtelkén a mise idején.

Analóg tudakozódási szertartások

1. Magyarszováton újév napján, Nagysármáson szilveszter éjszaka, éjfélkor a lány a kútba néz, hogy jövendőbelijét meglássa.

2. Magyarszováton a megrontott személynek egy veder vízbe kellet néznie, hogy megismerje a rontás okozóját.

3. Magyarborzáson, Felsődetrehemben, Tordán, Köbölkúton a lány aranygyűrűt tett egy pohárba, vizet töltött rám s a víz színén megláthatta jövendő férjét. Magyarborzáson tükör segítségével néztek a vízbe. Felsődetrehemben és Tordán szilveszter éjszakájának éjfele volt alkalmas a nézésre. Mezőköbölkúton a kút fölé tartott, friss vízzel töltött pohárba kellett nézni.

Magyarborzáson, Gernyeszegen, Magyarszováton ezzel a módszerrel a távol lévő családtag sorsáról lehetett érdeklődni. Nagysármáson tányérra hamut szitáltak. Ide állították a vízzel töltött poharat, aranygyűrűt tettek bele, s ebben nézték meg a távollévő hozzátartozó állapotát.

A rítus szociálantropológiai és etnopszichiátriai értelmezése

A tolvajlás cseberben való látása, nézése sajátos fizikai és intellektuális teljesítményt feltételez.

A szertartást levezető specialistának keresztényi kvalitásokkal kell rendelkeznie. Kapcsolatban áll a lelkésszel, rendszeres templomlátogató, kialakult imarepertoárja van.

Érzelmi vonzalomtól mentesnek kell lennie, azaz, idősnek, menopauzában lévőnek. Specialistaként tanácsot ad a rítus előkészítéséről, magabiztosan levezeti a szertartást. A szertatás napján böjtöt tart. Elhelyezi a kellékeket, útbaigazítja a lányokat. A térdeplő lányok mögött körbejárja a csebret, kezében égő gyertyával. Minden lány mögött megáll, a gyertyát a lány feje fölé tartja, amíg az ima egyik sorát elmormolja. Miután a látomás elkezdődik, figyeli a leányok izgatott beszédét, kérdéseivel irányítja a figyelmüket.

A látók valójában a lányok. A szakirodalom az ő teljesítményüket magyarázza a megváltozott tudatállapottal (E. Bourguignon 2004; R. Lewis-Fernández 1992; Grynaeus T. 1998). Zsenge életkorúak, a menstruáció és fiúkkal való barátkozás előtt. Imát kell tudniuk, amit a szertartás kezdetén folyamatosan mondanak. Terepismerettel kell rendelkezniük, hogy azonosíthassák a látomás szereplői és helyszíneit. A látomás beindulása után feszülten és izgatottan, felhevülten követik az eseményeket, közben figyelik társaik megjegyzéseit. A szertartás végén részt vesznek a lopás eseményének rekonstruálásban. És végül, minden lánynak szerepe van a tolvajlás történetének terjesztésében.

A lánykor cseberbenézésre alkalmas időszaka 2-3 évet foghat át. Egy lány több alkalommal nézhet cseberbe. Feltételezhetően látó képessége a tapasztalatoknak tulajdoníthatóan performálódik. A közösség számon tartja látó képességét, habár ez a képessége nem marad emlékezetes a közösségben. A cseberbenézésre való alkalmassága miatt a közösségben értelmesnek és komolynak tartják.

A cseberbenézés mint beszédesemény

A tolvajlás megtörténte után a közösség újraszerveződik. Az eseményben való részvétel során több személy olyan szerepet ölt magára, amelyet a szertartás lezárultáig képvisel; napokon keresztül a szerep szabályai szerint viselkedik.[165] A cseberbenézés különböző beszédeseményekből épül fel. Közöttük van rituális, szertartásos szövegmondás, amely a szakrális kommunikáció része (a megrendelt, fizetett templomi mise, a családtagok imája és fohásza, a specialista és a lányok imamondása). A családtagok napokon keresztül készítik elő az eseményt. Az ekkor alkalmazott stratégiák a következők: a falu közvéleményének befolyásolása, az ismeretlen tolvaj zsarolása, a rítus forgatókönyvének összeállítása, a szertartás aktív résztvevőinek (pap, specialista, kislányok) felkérése. Az előkészítő szakaszban a hangulat fokozódik. A közösség felháborodottan veszi tudomásul a tolvajlást, idézi fel a korábbi lopáseseményeket, találgatja a tolvaj kilétét. A kárt elszenvedett család vállalkozása közüggyé minősül át. A szertartás legfőbb szövege a látomástörténet. A látomás idején a lányok a vizuális élményt kulcsszavakban verbalizálják. A látomás lezárulta után a történetet a gyerekek és a felnőttek közös erőfeszítéssel végső formába ön-

[165] A kontextualizált egyén: R. Boudon 1979/1990; az *én* felöltött szerepekben való megnyilatkozása: E. Goffman 1956/1999. A beszélés etnográfiája beszélői szerepeket különböztet meg: D. Hymes 1974/1997.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

tik és a falu felé forgalmazzák. A látomás forgalomba került narratív formája az igazságszolgáltatás szerepét tölti be, minthogy bűnözőt leplez le és bélyegez meg.[166]

Az alábbiakban a narratív reprezentáció készítésének egy sajátos technikáját, valamint egy tematikus történetcsoport használati módját és értékét kívánjuk bemutatni. A kérdésfelvetés a narratív pragmatika területén helyezkedik el. Olyan részkérdésekre keressük a választ, mint: milyen társadalmi szerepek, tapasztalatok és intézmények szavatolják a történetek hitelességét, milyen társadalmi kapcsolatrendszer forgalmazza a történeteket? Illetve, bizonyos helyzetekben a történetek hogyan képesek szabályozni az emberi viszonyokat és kapcsolatokat? E kérdéseket a beszélés mint viselkedésforma vizsgálatának irodalmából szigeteltük el. Általuk lehetségesnek tartjuk a beszédműveknek a tartalom, a műfajiság, a forma mellett egy funkció szerinti átcsoportosítását. A népi kultúra szövegtípusainak pragmatikai szempontú megközelítése tulajdonképpen néhány éve elkezdődött. A szemlélet egyik kezdeményezőjeként említhető Erdélyi Zsuzsanna, aki az archaikus imák leírásában fontosnak tartotta a szövegmondás körülményeinek, funkcióinak értelmezését (Erdélyi Zs. 1976).

Ez a kísérlet azon előzmények sorába illeszkedik, amelyek az irracionális viselkedés kognitív, a társadalmi viszonyokban, a rituális vagy mindennapi cselekvésekben építkező, s ezáltal megtapasztalható, működő valóságát elemzik. Korábbi hipotézisünk az volt, hogy a racionalitáson túli világ szövegvalóság. Azáltal létezik, hogy szövegek szólnak róla. A hiedelem textusban való reprezentálása nagymértékben narratív sémák által történik. A korábbi hipotézishez azt tesszük hozzá: a szövegek nem csupán létezővé, felidézhetővé tesznek egy nehezen megtapasztalható világot, hanem újabb események szervezői, irányítói is. Relevanciájuk, legitimitásuk, hatalmuk van abban a társadalmi térben, amely fenntartja őket. Ezúttal a bemutatásra kerülő eseménnyel azt kívánjuk bemutatni, hogyan szerzi meg egy család a jogot arra, hogy rituális módon előállítson egy történetet az őt ért károsodásról, s a történet forgalmazásával befolyásolja, szabályozza a közvéleményt.

Az előzmények

2000. március 22-ről 23-ra, szerdáról csütörtökre virradólag egy mezőségi faluban[167] egy udvarról eltűnt 3 nyúl. A tulajdonos egy 13 éves kisfiú volt, H. A gazdaságban két évvel korábban ő kezdeményezte a nyúltartást. Az első példányokat zsebpénzéből vásárolta. A faluban ő kereste meg a megfelelő apaállatokat, tartotta számon az anyaállatok vemhességét. A fölös állatokat ő értékesítette. Az állatok eltűnése tehát érzelmileg őt érintette legerősebben.

Minthogy egy 13 éves gyereknek a felnőttek világában nem lehetett esélye igazságot keresni, a „nyomozást" H. anyja, középkorú, 1961-ben született asszony irányította. Legelőször

---

[166] A folyamatot Dan Sperber a mentális reprezentáció nyilvános reprezentációvá, majd a nyilvános reprezentáció mentális reprezentációvá válásával magyarázza. D. Sperber 1996/2001: 42–44.

[167] Lakosságának 75%-a református vallású magyar, 25%-a pedig ortodox vallású román.

megtörtént az esemény hipotetikus rekonstrukciója. A családtagok számbavették, hogy ki, mikor, milyen munkálatokat végzett az állatok körül. Egyértelművé vált, hogy nem valamelyikük gondatlansága miatt tűntek el az állatok. Ilyen alapon a lopást éjjeli 11 és 3 közé lokalizálták. A nyomok számbavételével arra is fény derült, hogy a tettes a kert felől hatolt be a gazdaságba.

Ezután két napon keresztül folyt a tettes keresése.[168] „Megszólították" azokat a személyeket, akikre valami oknál fogva gyanú eshetett. Először a közeli ismerősök, szomszédok kerültek szóba, akik tréfából követhették volna el a lopást. Ezután azok a személyek, akikkel H. korábban „üzletet kötött", állatot cserélt, akiktől állatot vásárolt, vagy akiknek nyulat adott el. Legerősebben egy olyan gyerekre esett a gyanú, aki egy kettejük közötti konfliktusban bosszút fogadott H. ellen. Egy másik kisfiú H.-tól már régen vásárolni szeretett volna nyulat, elegendő pénze azonban nem gyűlt össze. Az ellenőrzés rá is kiterjedt. A nyomok a kertek alatt egy, az utcában lakó alkoholista férfi gazdasága felé vezettek. A szomszédok segítségével könnyen ellenőrizni lehetett, hogy se élve, sem vágott állapotban nincsenek nála az állatok.

Ezzel egyidőben H. anyja összegyűjtötte a faluban a közelmúltban, néhány hónap leforgása alatt esett tolvajlások adatait. Így derült ki, hogy hasonló károsodás több családot is ért. Az egyik családtól 10, egy egyedül élő özvegyasszonytól 5 tyúk, egy másik özvegyasszonytól több réce tűnt el. Két udvarról pedig a kerítésépítéshez tartogatott betonoszlopok, egy, a falu szélén lakó idős házaspártól gázcsövek vesztődtek el. Az tehát nyilvánvalóvá vált, hogy a tettesek olyan személyek, akik jól ismerik a falu lakosságát, ismerik a gazdaságokat, a háztartásban élőket és azok életvitelét. A lopásokra általában a faluszéli gazdaságokban, valamint az idős, magányosan élő személyek gazdaságában került sor. A faluban él néhány olyan deviáns család, amely az évek során elrekesztette egy-egy szomszéd állatát, az udvaron hagyott szerszámokat lopott el. Bizonyíték nélkül azonban őket nem lehetett megvádolni. Szóba került még két, a faluban átmenetileg tartózkodó személy. Egy szomszéd falusi román gazda pálinkafőzdét állított fel a faluban. Hogy holtszezonban a felszerelésnek baja ne essék, a gazda néhány állatát a pálinkafőzde mellé telepítette, őrzésükre, s egyúttal az üstök őrzésére két cigánylegényt fogadott fel, szintén valamelyik szomszéd faluból. A két legény sem saját gazdaságot, sem állandó háztartást nem vezetett. Olykor alkalmi munkát vállaltak melegétel ellenében. Tolvajláson többször is rajtakapták őket.

A tudakozódás során az asszonynak sikerült a közvéleményt felélesztenie, elérnie azt, hogy a gazdaságukat ért, egyébként jelentéktelen károsodást a falu saját ügyének fogadja el. A közelmúltban megesett hasonló tolvajlások felidéztetése eredményeképpen a H.-t ért kárban mindenki a falu erkölcsi rendje és a tulajdonra vonatkozó hallgatólagos elv megsértését lássa. Ezért is már a nyomozás során sokan készségesen az asszony segítségére siettek. Segítettek beszerezni a szükséges információkat, gyanújukkal segítettek

[168] Hasonló helyzet hangulatos leírásával indítja Mikszáth Kálmán *A néhai bárány* című novelláját.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

újabb és újabb személyekre irányítani a figyelmet. Támogatásukra az asszonynak a továbbiak során is szüksége volt.

Az anya a hasonló helyzetekben mások által is alkalmazott stratégiát, a megzsarolást is megpróbálta. A rendőrséghez fordulással, a román pap szolgálataival (kiátkozás, mise) és csebernézéssel fenyegetőzött. Viselkedésének kognitív kontextusát az, a mezőségi falvakban általánosan elterjedt meggyőződés képezte, hogy hasonló helyzetekben a misefizetés, a ráböjtölés, a cseberbenézés eredményesnek bizonyul a tolvaj kilétének megtudakolására, a kártérítésre való kényszerítésére, illetve egészségi állapota negatív irányba való befolyásolására. A faluban mindenik eljárás eredményességét korábbi esetek szavatolják, az eljárás sokszor eredményesnek bizonyult. A károsultak szándékáról értesülve, a mise, a böjt nyomán előálló betegségtől, esetleg haláltól, vagy a nyilvános megszégyenüléstől, a törvényes igazságszolgáltatástól tartva a tettes gyakran jelentkezik, megkérleli a megkárosított családot, kártérítést ajánl fel. Kiléte, tette ilyenkor nyilvánosságra kerül ugyan, azonban a tolvajlást nem követi sem törvényes eljárás, sem kollektív megbélyegzés. A kártérítésre való hajlandóságával békítő szándékát, az erkölcsi megítélés alóli feloldás igényét jelzi. A „kiegyenlített" lopás a későbbiekben nem hozható fel a személye elleni nyilvános vádaskodásban.

Azonban mikor a nyúllopás, valamint a faluban esett tolvajlások eseménytörténete összeállt, a tettes még mindig makacsul hallgatott.

H. édesanyja meg van győződve mind a pap általi kiátkozás, mind a ráböjtölés és a mise biztos hatásáról. A tettest azonban sem betegséggel, sem halállal nem akarta károsítani. Csupán kilétéről akart meggyőződni. Ekkor került sor a környéken emberemlékezet óta folytonosan és eredményesen használt tudakozódó eljárás forgatókönyvének összeállítására. Olyan személyeket keresett fel, akik a közelmúltban szintén nézettek cseberbe, vagy valamiért pontos értesüléseik voltak a rítus lezajlásáról. Mintegy 8-10 esetről készült élménybeszámoló meghallgatása után, pénteken felkereste a több falut kiszolgáló specialistát, a felsődetrehemi 70 esztendős román (cigány) asszonyt, T. N.-t, akit legtöbben ragadványnevén (N. *lui* P.) ismerik. T. N. két gyermekének megszülése után kezdte ilyen irányú ténykedését. Az asszony elvállalta a cseberbenézés levezetését. H. édesanyját két további személyhez irányította el. Először a szintén felsődetrehemi ortodox pópához, hogy a vasárnap délelőtti misére imát rendeljen, hogy *adjan egy imát a templomba*. Ezért 20.000 lejt kellett fizetni.[169] Az ima rendelésénél leánykori nevét kellett bemondania, vasárnap a mise keretében ezen a néven említette fel a pópa. A paptól egyúttal el kellett kérni az ilyen esetekben használt szentelt (ortodox) keresztet, egy kis üveg szentelt vizet és tömjént. T. N. továbbá egy idős román asszonyhoz, L. V.-hez irányította. A falut ismeri, ő tudja megmondani, hogyan lehet/kell a szükséges vizet és a lányokat összegyűjteni.

H. édesanyja szombaton délelőtt összeválogatott 7 leányt. A legszigorúbb feltétel az, hogy *amelyiknek nincsen meg a menstruációjak*. A válogatásnak néhány további

[169] Ez pl. két kg cukor ára.

gyakorlati kritériuma is volt. A lányok között románoknak is lenniük kellett, hogy T. N.-nel értekezni tudjanak. Továbbá együtt az egész falu területét kellett lefedniük, hogy a látomásban megjelenő személyeket, helyszíneket legalább néhányan felismerjék. Olyan kislányra is szükség volt, aki a szomszéd román falut is ismeri, hogy az esetleges idegenből jött tolvajt felismerje. Értelmi képességeik, kommunikációs készségük és képességük szintén döntő érv volt a válogatásban. Sem a lányok, sem szüleik nem szegültek ellen H. édesanyja kérésének. A lányok tekintélyét emeli az, hogy ilyen helyzetben elsőnek pillantják meg a tolvajt, pontosan azonosítják be a személyeket és a helyszíneket. A szertartás lezárulta után ők azok, akik a faluban széthordják a hiteles értesüléseket. Az asszony a lányokkal megállapodott a vasárnapi esemény részletei felől. A lányoknak előírásszerűen nem szabad semmilyen ételt fogyasztaniuk a cseberbenézés előtt.

Szombaton délután 3 órától H. édesanyja összegyűjtötte a vizet. Egy vederrel szótlanul ment az utcán. Ez az előírás is a víz tisztaságát, hatását garantálja. Hét kútból merített egy-egy vederrel. Hat közvetlen szomszédot választott. Bár ennek a víz alkalmassága szempontjából semmilyen jelentősége nincs, a hat család közül egyik román nemzetiségű volt, a hetedik pedig a maguké. Az utca végén lakó sógornője kútjából is merített. Ebből azonban útközben kiloccsant, ezért az egész vederrel elöntötte.[170]

A vizet egy kölcsönkért, tisztára mosott cseberbe töltötte össze.[171] Már délután beletette a keresztet, egy tojást, saját aranygyűrűjét, a szentelt vizet és a tömjént. A csebret az eresz alá állították, s egy pokróccal takarták le. Ettől kedve a házból és az udvarról semmit sem volt szabad kiadni, kivinni, sem kérésre, sem önként. A szomszédok tanácsára a házigazda a saját kútjukat is letakarta. Szerintük a tettes bármit dobhat vagy önthet a kútba, s ennek következtében a tudakozódás eredménytelen lesz.

H. édesanyja szombaton este töltöttkáposztát rakott össze, kalácsot sütött, s több üveg üdítőt vásároltak. Az asszony és az udvaron élő anyósa esti imájukba foglalták a tudakozódás eredményes kimenetelét.

Vasárnap, március 26-án reggel napfelkelte előtt a csebret az eresz alól bevitték a konyhába. A helyiség közepén lévő asztalt eltávolították, hogy a cseber középre kerülhessen. A háziasszony a cseber köré használt ruhákat terített, hogy a lányok arra térdepeljenek. A térnek a rítus számára történő átrendezése végetért. Együtt és a helyükön voltak azok a kellékek, amelyek a szertartás tárgy és proxemikai világát képezték.

Az események linearitása önmagában nem alkalmas a helyzet leírására.

A csütörtök reggeltől folyó érdeklődés, nyomozás az egész falut bevonta az eseménybe.[172] Erre az asszony a közösség informális kommunikációs csatornáit használta. A közelmúltban megesett tolvajlások felszínre kerülése, együttes emlegetése felháborította a falut. H. édesanyjának intézkedését sokan bátorították, s tanácsokkal látták el az asz-

---

[170] Az asszony nincs jó viszonyban sógornőjével. Elképzelhető, hogy udvariassági gesztusból merített kútjából. A tudakozódás eredményessége érdekében azonban nem akarta felhasználni a vizet.

[171] A család nagyobbik gyermeke, a 17 éves lány idegenkedve fogadta a csebret. Attól félt, hogy halált hoz a házhoz.

[172] A személyes bevonódás: C. Sherif – M. Sherif – R. Nebergall 1965, ismerteti E. Griffin 1991/2001: 187–189.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

szonyt. Szombati szervezkedését az utcában mindenki izgatottan figyelte. A lányok és a cigányasszony vasárnap délelőtti gyülekezése tovább fokozta az izgalmakat. Ahogy egy szomszéd jellemezte a helyzetet: *zúgott a falu.*

A cseberbenézést megelőző események több szempontból is figyelmet érdemelnek. H. édesanyja napokon keresztül egyre intenzívebben sajátította ki és működtette a falu kommunikációs hálóját. Érdeklődésével, fenyegetőzésével, intézkedéseinek popularizálásával napokon keresztül dominálta a közvéleményt. Az idő előrehaladtával fokozatosan polarizálódott a közvélemény. Az emlékezetből felszínre kerültek a tolvajlással, majd a cseberbenézéssel, a román paphoz fordulással kapcsolatos történetek. Ezek képezték azt a narratív repertoárt, amely alapján a falu meghozza a maga döntését: helyesli vagy elítéli, jogosnak vagy túlzottnak, kivihetőnek vagy babonásnak, irracionálisnak vagy keresztényietlennek, ördöginek minősíti H. édesanyjának szándékát. Volt, aki ördöngös mesterkedéssel vádolta. Egyesek a román papnál lefizetett imát kiátkozásnak minősítették. Elítélték, amiért betegséget, halált kért a tettesekre. Az asszony azonban csak az igazságot kívánta kideríteni.

Többen kételkedve néztek az események elébe. Az éppen soron lévő tudakozódás kimenetelétől tették függővé a bizalmuk megerősítését vagy megvonását. Az eljárást néhányan a fekete mágia, a démonológia körébe tartozónak vélték. Ezt a vélekedést maga a falu oltotta ki. Az egyik idős szomszédasszony ilyenképpen érvelt az eljárás keresztény volta mellett: *Isteni dolag. Még ez a F.-né azt mondja: – Nem valami ördögi? Mondam: – Nem, E.-ke, ez tiszta dolag, imádságga menyen.* Az eljárás vallásos jellegének elfogadtatásáért H. édesanyja is sokat tett. Transzparenssé tette a román papnál és a cigányasszonynál tett látogatását. Hangsúlyozta, hogy a templomban *imát fizetett*, a specialista rendszeres templomjáró, s a kislányoknak is az általuk ismert keresztény imákat kell imádkozniuk. A pappal való beszélgetéstől kezdve ő maga is sűrűn imádkozott a tudakozódás eredményességéért.

Ugyancsak szükséges volt annak a vélekedésnek a leépítése, amely szerint az eljárás babonás, alaptalan művelet. A hitetlenkedőket szintén a falu hallgattatta el. Megszólaltak azok az asszonyok, akik gyermekkorukban részt vettek a cseberbenézésen, valamint azok, akik az őket ért károsodás után szerveztek cseberbenézést. A hiteles beszámolók sokasága bizonyította az eljárás érvényességét. Az utóbbi 2-3 év leforgása alatt a faluban többször került sor cseberbenézésre. Az eredmény minden esetben igazolódott. Rövid időn belül, az események előrehaladtával, az egyre sűrűbbé váló diskurzussal párhuzamosan aktivizálódott a falu erkölcsi gyakorlata, az eljárást illető tudása, vélekedése.

Az asszony ösztönösen követte az alábbi stratégiát. A falu köztudatába bevitte a családját ért károsodást. Ennek megítélésére felidéztette a faluban történt hasonló eseteket. Úgy érezte, a falu kimondatlanul is bátorítja a további lépésekre. Sérelmüket, károsodásukat a falu magáénak fogadta el, a közvélemény jogosultnak minősítette a szertartást. Érezte, ha segítségre nem is, a falu jóváhagyására, figyelmére számíthat a továbbiak során.

Problémásabbnak az igazságkeresés módozatának megértése és elfogadtatása bizonyult. Hasonló helyzetbe maga semmilyen formában nem került. Sem kislányként, sem kezdeményezőként nem vett részt cseberbenézésen. Az eljárásról hallott verbalizációk

alapján az eljárást nem érezte református vallása szellemével ütközőnek. Erről csütörtöktől szombatig maga is rákényszerült intenzíven vitázni. Meggyőződhetett arról, hogy a zömében református falu szemében az ortodox paphoz és specialistához fordulás nem minősül felekezeti hűtlenségnek. A falu még a nagy károsodások esetében eszközölt templomi, halálos kimenetelű kiátkozást is megengedettnek tartja. Ettől azonban maga is visszaborzadt. A károsodás mértéke nem indokolta a súlyos igazságszolgáltatást.

Az asszony számára nem volt világos a szertartás morfológiai szerkezete, tárgyi és proxemikai felépítése. Az ezzel kapcsolatos információkat a paptól, a cigányasszonytól és a témában jártas falubeliektől szerezte meg. Így állt össze tudatában az a modell, amelyet a korábbi esetekben alkalmaztak, és amelyhez maga is közelítette a vasárnap reggel beindult szertartást.

A három napi intenzív diskurzus során összeállt az a kognitív kontextus, amelyben a cseberbenézés motiváltnak, keresztényinek és célravezetőnek minősült. Az asszony szándékát olyan tekintélyes intézmények hitelesítették és legitimálták, mint a falu közvéleménye, a falu narratív és szokáshagyománya, valamint az ortodox egyház.

A rítus

Vasárnap, március 26-án reggel fél kilenckor H. édesanyja személyi kocsijukkal behajtott Felsődetrehemre T. N.-ért. Az asszony 7 éves lányunokáját is magával hozta. 9 óra után megmosakodva, szépen felöltözve érkezni kezdtek a meghívott kislányok. A 8 személy a szertartás *rituális szerepeit* töltötte be.

Mindannyian együtt voltak. H. édesanyja pokrócokkal takarta el a konyha minden ablakát. Fél tízkor a leányok bementek a teljesen sötét konyhába, a cseber köré terített rongyokra térdepeltek. H. édesanyja egy pléddel letakarta őket, majd elhagyta a helyiséget. T. N. gyertyát gyújtott, az óra mutatója irányában járni kezdett a cseber körül. Imádkozni kezdtek.

A családtagok a konyha előtti teraszon várakoztak. Bentről mormogás formájában kiszűrődött a nyolc személy imája. Mindenki maga választotta meg az imát, a nyelvet, amelyen az imát mondta. T. N. a *Tatăl nostru*-t[173] és a *Născătoare*-t[174] imádkozta. A gyermekek románul vagy magyarul a *Miatyánk*ot.

Fél órán keresztül nem mutatkozott eredmény. A családtagok egyikének eszébe jutott, hogy a kútjuk letakarva maradt. Sietve felfedték a kutat. Ekkor tíz óra volt. A házigazda megjegyzése szerint ekkor szólalt meg a falu református templomának harangja.

Bentről izgatott hangok hallatszódtak. A víz színén megjelentek a tolvajok, filmszerű folyamatossággal beindult a lopás jelenete. A leányok egymás szavába vágva, egymást kiegészítve verbalizálták. Bár a helyiségben a 7 leányon és a specialistán kívül senki nem tartózkodhat, T. N. ekkor behívta H. édesanyját, hogy a gyermekek által látott jelenet

[173] Miatyánk.
[174] Máriához intézett ima.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

részleteire rákérdezzen. Mintegy negyed óra múlva, illetve háromnegyed órával a kezdés után a lányok kimerültek. A zárt helyiségben, a fejükre terített pokróc alatt kimelegedtek, izzadni kezdtek, figyelmük lankadni kezdett. Rendre elhallgattak.[175] T. N. ekkor pihenőt engedélyezett számukra. Levette a rájuk terített pokrócot. Felálltak, a díványra ültek, kifűzték cipőjüket. Öt perc múlva újra a cseber köré térdepeltek, újra imádkoztak. A jelenet onnan folytatódott, ahol abbamaradt. Fél tizenegy órakor a látomás megszűnt.

A látomás történetbe öntése

A lányok a teraszra özönlöttek. Még mindig izgatottan, a családtagoknak újra mesélni kezdték a látottakat. Az emlékezésben egymást segítették, egymást korrigálták. Válaszoltak a háziak kérdéseire. A víz megvilágosodott és a felszínén megjelent a holdsütötte udvar. Egy álarcos alak kiemelte a nyulak ketrecéből a három állatot. Sietve ment az utcán. Az országútra érve egy fehér kocsi várta, a kormánynál szintén álarcos személy ült. A kocsival Aranyosgyéres irányába hajtottak. Egy réten álltak meg. Ideérkezett még egy zöld kocsi, öt személlyel. A nyulakat leölték, megsütötték és derűs hangulatban elfogyasztották. Ezután kocsiba ültek. A fehér kocsi a falu központjában megállt, a két tolvaj kiszállt belőle, a pálinkafőzde felé indultak. A másik kocsi Alsódetrehem felé hajtott öt utasával.

A látomás a lopás eseményét reprezentáló narratívum.[176] Jelen esetben is, akárcsak a korábban feltárt repertórium minden szövegének esetében egyepizódos történet, amely morfológiai szempontból a gazdaságba való behatolással indul, a gazdaságtól való eltávolodást követi végig és a lopott tárgyak elrejtésével, elhasználásával vagy értékesítésével ér véget. Tartalmi relevanciáját, adekvát voltát az biztosítja, hogy azonosíthatóan szerepelnie kell benne a károsult gazdaságnak, az ellopott tárgynak, valamint a kárt okozott személynek vagy lénynek. A történetnek tehát minden nehézség nélkül ráterjeszthetőnek, rávonatkoztathatónak kell lennie a konkrét helyzetre.

A vasárnap délelőtt az egész esemény kulcsfontosságú epizódjának ideje. A tolvajt terhelő legfontosabb bizonyíték az a narratívum, amelyet a hét leány a cseber vizének felületén követ végig. Hitelét két tényező biztosítja. Az egyik maga a narratívum léte, érzékelhetősége, a másik összefüggő, koherens volta és a helyzetre való vonatkoztathatósága.

A narratívum a kislányok közös teljesítménye. A látomás beindulása után látásélményüket egymást kiegészítve értelmezik és verbalizálják. A részletek felfedését esetünkben a háziasszony is irányította. A lányok szeme előtt pergő esemény körülményeire vonatkozó kérdéseket tett fel. A narratívum végső formája a szertartás utáni közös beszélgetés során állt össze. Ebben részt vettek a családtagok is, akik további kérdéseket tettek fel a lányoknak.

A hét kislány közül négynek sikerült végigkövetnie a látomást. Hárman közülük már nem először vettek részt cseberbenézésen. A negyediknek először volt része ilyen

---

[175] A kinyilatkoztatást és a látomást kísérő extatikus állapot, az izzadás, kimerülés említése az irodalomban általánosnak nevezhető (pl. Voigt V. 1997, különösen 80; Gagyi J. 1998c: 92).

[176] A látomás mint narratívum az archaikus elbeszélés egyik formája (O. Frejdenberg 1978/1994: 267).

élményben. Négyük látomása között tartalmi eltérés nem mutatkozott. Minőségi különbségek viszont voltak.

Valójában ugyanaz az epikus séma játszódott le mindenikük szeme előtt. Négyen azonban vagy több, vagy kevesebb részletet érzékeltek belőle. Tartalmilag a legfiatalabb, hét éves kislány látomása bizonyult inadekvátnak. Ő mindössze egy pár papucsot érzékelt, amit a többiek nem erősítettek meg, és ami nem is volt hozzárendelhető az eseményhez. A szemtanúk között az esemény összerakása során különösebb vita nem volt.

A két menetben, a cseber mellett és a teraszon lezajlott beszélgetés során készült el, finalizálódott az a narratív reprezentáció, amelynek helyességében minden jelenlévő megegyezett.[177] Helyességét a kislányok, hitelességét, érvényességét a háziak igazolták. A narratívum használhatósága egyúttal a lányok kompetenciáját is visszaigazolta. A jelenlévők úgy találták, hogy a látomás alkalmas a népszerűsítésre. A háziak számára hihetőnek tűnt a két cigánylegény bűnössége. A nyulak eltűnése előtt néhány nappal mindketten jártak az udvaron. Kórét vásároltak, s akkor látták az udvaron ketrecbe elrekesztett nyulakat is. Egyikük korábban egy kiszáradt cseresznyefát vágott ki a kertből. Akkor szintén alkalma volt szétnézni a gazdaságban.

A szertartást a meghívottak kínálása és tánc zárta. A háziasszony töltöttkáposztával, kaláccsal és üdítővel kínálta meg a lányokat és a cigányasszonyt. Utána kocsival hazaszállította az asszonyt. T. N. szolgáltatásáért 100.000 lejt kért. A háziasszony három tölteléket és kolbászt is csomagolt neki. A gyerekek a verandára gyűltek. A családhoz tartozó 17 éves lány diszkózenét tett fel. A lányok egy órán keresztül zenét hallgattak, beszélgettek és táncoltak, majd szétszéledtek.

A narratívum expanziója

A cseberbenézés idején H. barátai a kapu előtt toporogtak. Izgatottan figyelték az udvaron, a házban zajló események látható epizódjait. A szomszédasszonyok is kíváncsian kikiálltak a kapuba, szót váltottak egymással. A ház felé azonban tapintatosan senki sem közeledett, még a szertartás befejeződése után sem. A háztól való távolmaradás tulajdonképpen szintén része volt a nap forgatókönyvének. A ház megközelítése, az udvarra való bekérezkedés, a kölcsönkérés a lopásban való implikáltságot, vagy a tudakozódás kimenetele megzavarásának szándékát jelzi.

A helyzetet a háziasszony jellemezte találóan utólag: *alig várták, hogy találkozzanak velem*. Az udvarról kilépő családtagokat, a szétszéledő lányokat érdeklődők szólították meg. Néhány óra leforgása alatt a faluban szétterjedt a hír. A lányok távozása egyebeesett az istentisztelet végével, így a friss hírt vivő lányok szembementek a templomból szétszóródó lakossággal. A bizonytalanság, a találgatás, a gyanúsítgatás megszűnt, visszaszorult. S bár a részletek-

[177] Az esemény rendhagyó mozzanata volt a gyűjtő irányította beszélgetés. A korábbiakban csupán szemlélőként kísérte végig az eseményt. Miután a kislányok, a specialista és a háziak egyeztették élményeiket, akkor került sor az alább közölt interjúk, valamint a fényképek elkészítésére.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ről még napokon keresztül is szívesen társalogtak, a család és a falu megnyugodott. Mint T. N. fogalmazott: *Megnyugszik a szív. Mert ha lopnak valamit, akkor nem nyugodt a szív.*

T. N. tanácsára H. édesanyja nevükön nem nevezte meg a két gyanúsítottat. A történet azonban mindenki számára egyértelművé tette kilétüket. A lopást a pálinkafőzdénél alkalmazott két szolga rovására írták. A hír expanziója által a falu szemében megerősödött marginális és devián pozíciójuk. S bár a család törvény elé nem hívta őket, kártérítést nem követelt tőlük, még csak nem is szembesítette őket a váddal, a falu nagy része megkezdte elszigetelésüket, foglalkoztatásuk, a velük való érintkezés megvonását.

Összefoglalás

Az előkészítő fázisban az asszony a friss tolvajlási esetek összegyűjtésével, felidéztetésével a falu erkölcsi tudatát aktivizálja. Egyúttal ebbe a kontextusba helyezi az őket ért kárt. A falu egyetértését érzékelve további lépést tesz. A cseberbenézésre vonatkozó narratív repertoár áttekintésével tájékozódik a technikai kivitelezés modellje felől, s összegyűjti a forgatókönyv által előírt kellékeket, előkészíti az egyes epizódokat. A tájékozódás során a faluval elfogadtatja a cseberbenézésre vonatkozó szándékát. Megépíti a szertatás kognitív kontextusát, tárgyi környezetét, kiosztja a rituális szerepeket.

Az esemény kulcsmozzanata a lopás eseményéről szóló narratívum elkészítése. Ennek rituális mozzanata a látomás formájában érzékelt történet előállítása. Ezt közvetlenül követi a látomás elemeinek tematikus, kronologikus elrendezése, a látomás és külső tényvonatkozásainak szembesítése. A jelenlévők apró kompromisszumok árán egyeznek meg abban, hogy a látomás nyomán elkészített narratívum helyes és hiteles. Egyúttal megállapodás születik arról is, hogy a történet által megcélzott személyeket nem népszerűsítik név szerint.

Az esemény zárómozzanata a narratívum társadalmi térben való szétszórása, tájékoztató és szankcionáló szándékkal. A szakrális kommunikáció következtében lezajló látomás sajátos módon szociális térben kerül alkalmazásra. A szakirodalom a látomások három funkcióját regisztrálta: vallásos szerepüket (Molnár A. – Szigeti J. 1986; Voigt V. 1996; Pozsony F. 1997, 2006a; Lovász I. 1998; Küllős I. 1999; Lőrinczi K. M. 2003; Küllős I. – Sándor I. 2009; Keszeg V. – Peti L. – Pócs É. szerk. 2009: 51–351, 410–511; Peti L. 2010b), a halottakkal való kapcsolattartás (Keszeg V. – Peti L. – Pócs É. szerk. 2009: 352–409) és a szociális feszültségek levezetésének funkcióját (Gagyi J. 1998, 2001).

A maga rendjén a történet alkalmas újabb tudakozódások modelljéül és ösztönzésére szolgálni. A nyár folyamán a faluban háromszor néztek cseberbe. A szertartással szembeni bizalmat nagymértékben a március 26-ai eredményes tudakozódás biztosította. Egy esetben H. édesanyja biztatta és készítette fel a károsultat[178] a specialistához való fordulásra.

---

[178] A károsult idős asszony külföldi vendégmunkán lévő fiának feleségével került összetűzésbe. A meny hazaköltözött szüleihez. Az igazságtalannak érzett osztozkodás miatt azonban bosszút fogadott anyósa ellen. A bosszút az apa hajtotta végre az anyós majorságjainak megmérgezésével.

Függelék

Interjú a látókkal, 2000. március 26-án.

I. lány
– Mit láttál?
– *Semmit.*
– Féltél ettől a naptól?
– *Nem.*
– Imádkoztál közben?
– *Igen.*
– Hangosan?
–*Magamban.*

II. lány
– Te?
– *Én nem láttam semmit.*
– Vajon miért?
–*Nem tudom.*

III. lány
– *Én láttam.*
– Mit láttál?
– *Láttam, hogy egy ember vette a nyulakat és futatt az autóhaz.*
[– Felismerted az udvart?[179]
– *Egy kicsit.*
– Hogy nézett ki az ember?
– *Nem láttam nagyon jól, de azt láttam, hogy vette a nyulakat és elszaladt velük.*
– Arcból láttad?
– *Igen.*
– Egyedül volt?
– *Igen. És egy másik várta a kocsiban.*]

IV. lány
[– Milyen volt az út?
– *A dombon lefelé vitt az út, ott kiért az aszfaltra és akkor... A hóna alatt tartotta... Ott várta egy fehér autó, és ott még volt egy másik ember, aki vezetett. Maszk volt az arcukon.*
– Te itt laksz a faluban?
– *Igen.*
– Felismerted a házakat?
– *Felismertem. Ezen az utcán. És ott felszállt az autóba és elmentek Aranyosgyéres felé. Ott még láttam, hogy zöld rétre értek el, és ott jött még egy autó, amelyikben öten voltak. Megsütötték a nyulakat és megették. Italt is hoztak. És miután ettek, visszajöttek ketten, kiszálltak, a többiek elhajtottak Alsódetrehem felé.*
– Hányan voltak?
– *A fehér autóban ketten, a zöldben öten.*
– Hány évesek lehettek?
– *18-19 évesek.*
– Sötétség volt, éjszaka?
– *Hold volt, éjszaka.*]

[179] A [...] zárójelbe kerülő szövegrészek román nyelvű beszélgetés fordításai.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

III–IV–V. lány

[V.: – *Volt egy magas, szőke, bajuszos.*
IV.: – *Nem, a bajuszosnak barna szeme volt és sötét haja.*
V.: – *Úgy.*
IV.: – *A szőke magas volt, sovány, kékszemű.*
– A szemét is láttad?
IV.: – *Igen, amikor a rétre megérkeztek, levetették a maszkot.*
– A maszk milyen volt?
IV.: – *Fekete.*
V.: – *Azt hiszem, hogy harisnya volt az arcukon.*
– Hasonlított egy tévébeli filmhez, amit láttatok?
IV.: – *Úgy látszik, mint a televízióban. Szinte, mint a televízióban.*
– Látod a tájat is, vagy csak az embereket?
IV.: – *A tájat is. Az embereket is, s ami körülöttük van. Tehát nem csak az embereket.*
– Mennyi ideig láttátok?
IV–V.: – *Körülbelül egy fél órát.*
– Vidámak voltak?
V.: – *Igen. Amikor a réten voltak és ettek és ittak, kacagtak.*
– Megvirradt közben?
IV.: – *Igen, reggelfelé volt.*
– Máskor is néztetek cseberbe?
V.: – *Igen, én most harmadszor voltam.*
– Hol voltál eddig?
V.: – *Valamilyen nagybátyámnál voltam, amikor ellopták a csirkekeltetőt.*
– Az mikor volt?
V.: – *A múlt évben.*
– Az hogy volt?
V.: – *Akkor nappal volt. És keresték és ott három ember volt a tolvaj. És szintén egy autóval, egy sárga autóval. A házigazda kiment, és otthagyta a három embert, hogy nézzék a televíziót. És nem tudom, hova ment el. Az egyik kiment, a volánhoz ült az autóba, a másik kettő ellopta az asztalról a csirkekeltetőt. Betették az autóba és elmentek oda, ahol ők laktak.*
– Felismertétek őket?
V.: – *Két alsódetrei lányt is hoztak, és ők felismerték.*
– Hol voltál még?
V.: – *Egy nagybátyámnál, S. nagybátyámnál. Amikor ellopták a krumpliját. Most három-négy éve.*
– *Felismertétek?*
V.: – *Igen.*
– A tolvajok beismerték, hogy ők loptak?
V.: – *Amikor a csirkekeltetőt lopták el, visszahozták és bocsánatot kértek. S. bácsinál nem ismerték be.*
– Milyen érzés, amikor le vagy takarva és imádkozol?
IV.: – *Érzem, hogy fulladok meg és szédülök, de ott ülök.*
V.: – *Imádkozunk vagy egy fél órát, és utána kezd mutatkozni.*
– Megvilágosodik a víz?
V.: – *Igen. Hirtelen fehér lesz, megfehéredik a víz, látszik vagy a Nap, vagy a Hold. Attól függ, hogy éjszaka van vagy nappal. És akkor kezd mutatkozni, ahonnan loptak és aki lopott.*
VI: – *Én például az elsőnél vagyok. Első alkalommal. Én az elején nem láttam semmit, és kérdeztem I.-től, hogy ő lát-e. És azt mondta, hogy ő lát. És azután ezek a leányok is látták.*
III.: – *Én is most vagyok először.*
– Hogy szűnik meg a film?
V: – *Nem látszik semmi, semmi. Miután véget ért.*
– Ma hogy ért véget?
IV.: – *Jöttek az autóval.*
V.: – *És leszálltak ketten, a többiek tovább mentek, s mikor értek be Alsódetrehembe, semmi nem látszott többet.*]

Interjú T. N.-nel (70 éves), 2000. március 26-án.

[– Megszokott imádságot mond?
– *Templomi imádságot.*
– Régóta foglalkozik ezzel?
– *Hát régóta, drága. Nyolc gyermekünk van, az uram tizenhat éve meghalt* [...] *Elmennek a paphoz. Azt mondja: – Menjetek el a nénihez és mondjátok el neki. Nem akárki tudja csinálni. Nem akármilyen asszony tud keresni. Ahogy én tudok. Csak azért, mert nagy az imádság, erős az Isten imádsága. Öregasszony vagyok.*
– Hol volt az utóbbi időben?
– *Voltam, voltam ott nálunk Felsődetrén. Ott még megyek. De most már nehezebb. Isten előtt nem nehéz. De beteg vagyok. De mégis megyek. A barátnőimhez megyek. Nem akárkihez megyek. Rajtam kívül más már nem keres. Ott a faluban járok. És a templomba, drága, minden vasárnap megyek és imádkozom az Istenhez. Akármit kérek tőle, ő megadja.*
– Miket loptak az utóbbi időben?
– *Akármit, akármit. Akármit loptak, jöttek, megmondták a papnak, és a pap azt mondta: – Menjetek a nénihez, a néni megmondja. Mindenfélét, mindenfélét. Nálunk is, Felsődetrén, éppen most voltam. Hetven éves vagyok, beteg vagyok, a szívemmel szenvedek, mindennel. A leányaim Tordán laknak, férjnél vannak, mindenem van, ami kell. Nyolc gyermekem van.*
– A házigazda mit kell hogy csináljon?
– *A vizet dobja egy gödörbe. S mindent, ami benne volt. Mindent. A keresztet vegye ki. A tojást is el lehet ásni a földbe. De ne az útba. Egy gödörbe.*
– A vizet nem lehet elhasználni?
– *Nem, el kell dobni. Egy gödörbe.*
– A vizet honnan gyűjtik?
– *Hét kútból vagy tízből. Szombat estétől. Tegyék egy cseberbe, legyen előkészítve vasárnapra. A kereszt is legyen előkészítve.*
– A tojás milyen kell hogy legyen?
– *Akármilyen tojás. És víz a paptól, egy negyed liter.*
– A gyűrű?
– *A családból.*
– Mikor keresnek?
– *A mise idején, fél tíztől. Amikor olvassa a pap az evangéliumot.*
– A leányok milyenek legyenek?
– *Egyformák. Egyformák legyenek a leányok. És legyenek leányok. Letakarjuk pokróccal, én járok körbe a fénnyel, és imádkozom az Istenhez.*
– Meddig jár körbe?
– *Amíg megjelenik, amíg látszik az ember.*
– Ez mennyi időbe szokott kerülni?
– *Úgy egy óra.*
– A leányok imádkoznak?
– *Igen, persze. Egyfolytában. A Miatyánkot, és amit tudnak. Én mást imádkozom. Amilyen imádságot tudsz, mind elmondod. Én sokat tudok, mind elmondom őket. Nemcsak egyet-kettőt. Az Istennek úgy tetszik.*
– A szoba milyen legyen?
– *Legyen sötétség. Fény ne látszódjon egyáltalán. Ne egyél és ne igyál vizet. Ennyi. Hogy az Isten fogadja el. Csak mi vagyunk a szobában.*
– Az előfordult, hogy ne jelenjen meg semmi?
– *Nem. Itt is nagyon szépen mutatkozott, s mindenhol. Tudja, hogy látszik? Mint a televízióban. Az imádság után. Ha szívedből imádkozol. Azért imádkoztam, hogy derüljön ki a kár, hogy Isten könyörüljön meg a gyermeken, s a családon. Úgy kell imádkozzál. És a leányok szintén. S egykettőre megmutatkozott.*
– A leányok éhesen jönnek?
– *Igen.*
– És maga?

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

– *Én is. Vizet se iszom, s nem is eszem semmit.*

– A házból lehet kölcsönadni valamit?

– *Semmit egész nap. Vizet se. A tegnap se, ma sem. Holnap reggelig.*

– A pap biztatja, segíti?

– *Igen, nagyon jó ember, rendes. Mikor hozzám küldi az embereket, jönnek, én megyek s minden meglátszik. Nem kell a rendőrségre menni, drága. Megnyugszik a szív. Mert ha lopnak valamit, akkor nem nyugodt a szív. És amikor látom azt, aki lopott, és tudom, hogy mit csinált nekem... Na, ez így van. Én istenfélő vagyok. A rendőrség nem avatkozik be. Csak annyit, hogy tudja, hogy ki volt. Én azt mondom: – Istenem, mutasd meg, Istenem, könyörülj meg ezen a gyermeken, könyörülj meg ezeken az embereken, mutasd meg a tolvajt... Én fiatal koromban is kerestem. De csak miután férjhez mentem. Férjhez mentem és megvolt a két gyermekem, azután. Azután kerestem.*

– Tanította valaki az elején?

– *Nem, nem mondta senki. Csak azt mondták, hogy én istenfélő vagyok. Hallgasson ide. A fákon nem látszik meg, hogy melyik jó termő, s melyik nem? A fán is meglátszik, hogy jó termő vagy nem. Na, így van az ember is. Meglátszik az ember kendőjén, arcán, hogy imádkozik Istenhez.*]

Interjú H. édesanyjával (40 éves), 2000. március 26-án.

A cigányasszony, aki keres,[180] *azt mondta, menjek ide a faluba olyanhaz, aki tudja ezeket. Vót az a régi asszony, L. V. néni, az vót léánykorába. Ő tudja, mi kell. Eküdett a cigányasszany ehhez.*

Kell egy tojás, szentelt kereszt és szentelt víz, s tămâie.[181] *És azakat ehoztam a paptó. Ehoztam a keresztet, és adtam húszezer lejt, hogy adjan egy imát a templomba.*[182] *Azt is mondta, hogy tíz órakko fogjunk neki, ő is akko csinálja az imát. A léánykori nevemet kellett bemondjam.*

Kellett keressek hét léánykát, amelyiknek nincsen meg a menstruációja, s hét kútból vizet a vederre, de úgy, hogy ne ömöljön ki egy csepp víz se. S. Gy.-ék, F. F., P. néni, G. néni, K.-ék, mi és A. I.-éktől hoztam, s kiömlett belőlle. Szombatan három órától. Három óra tíz perctől. Belételt egy óra, amég mentem a vederre, tőtettem a cseberbe. Mikor ez az egész megvót, belétettem a keresztet, a tojást és a szentelt vizet. Attó az órától nem szabad adjá a háztó semmit. Délután belétettem mind a cseberbe. S bé kell tenni az eresz alá, s le kell takarni egy pokrócca. Reggelig, vasárnap reggelig. S akko, mielőtt fe nem kel a Nap, bé kell vinni egy akármilyen szobábo, konyhábo, de legyen sötétség. S ke teríteni a cseber mellé rongyakat, hogy a léánkák térgyepeljenek rá. S letakarni a csebret. S miko jött az asszony, nekifogott dógozni, imádkozni. A Mityánkot mondta s a Născătoare-t.[183] *S akko bémentek a léánkák, letérgyepeltek, s letakartam a fejeket egy pokrócca. S akko ők is mondták a Miatyánkat. Melyik tud magyarul, magyarul, melyik nem, románul. Fennhangon. Én egysze mentem bé. A vénasszony béhívott. Láttom, a gyertyávo mind így csinált a feje tetejeken, körbe, s akko mind járt körbe. Béhívott engemet, hogy a léánkák mondták, hogy láttok valamit. S én kérdezősködjek tőllek. Azt mondja, nem lenne szabad, de bé szokták hívni. S na, mondták: – Most látjuk, kivették a nyulakat a kalickábó, futnak, a hunyak alatt*[184] *vannak a nyulak. Van maszkájok*[185] *az arcakan. Mennek az aszfaltig, van egy fehér taxi, ülnek bé a nyulakka, a nyulakka hátul ülnek, a sofőr elöl van. S mennek Gyéres felé.*

S akko melegek vót a pokróc alatt, úgyé hét léánko egy kicsi szűk cseberné. Azt mondta az asszony, egy kicsit pihenjenek. Jöjjenek ki a pokróc alól, pihenjenek. Pihentek, még lehúzták a cipőjeket, s megint visszatérgyepeltek. S mondták, hogy megint egy fehér taxiba ültek bé, s felmentek a szövetkezetig, s leszállt valaki, s fementek Detrére. – Né, má le vannak vágva, má sütik őket. Sokan vannak, kacagnak, vannak fák. Hosszú haja vót az egyiknek, jól a nyakán vót a haja az egyiknek, s bajusza vót. Barnácska ember vót. Barna kabátjo vót.

---

180 Aki a cseberben keres, aki a szertartást irányítja.

181 Tömjén.

182 A vasárnapi mise keretében imádkozzék a szertartás eredményességéért.

183 Szűz Mária.

184 Hónuk alatt.

185 Maszkjuk.

Interjú H. édesanyjával (40 éves), 2000. augusztus 12-én.

Azután K.-ékné is vót nézés, s A.-néná, s L. S. bácsiékná. Annak a felesége T. Z.-ékka nagyba vannak. S azelőtt szombaton, hogy ne engedjék a gyermeket, hogy nézzenek cseberbe, me nem igaz. S ők azelőtt 3-4 évve nézték a cseberbe, hogy lopták e a pityókát s milyen nagy hitte vótak e, hogy igaz s nagyon biztos. Nem akarták, hogy megsértsék, me tudták, hogy hibások.

S miko keresztanyámná nézték, hama, ahogy megkezdték, rögtön mondta R.... T. Z. apatársa keresztanyámnak. S miko ekötözett A. [a menye]*, sok tyúkat levágott. S akko ők mégis, hogy nem adatt semmit. A tavaly össze ement A.. S most vagy két hónapja nekifogatt és... Mondta ő azelőtt is Sz. G.-kának, hogy: – Erendezem én a tyúkjait, erendezem én. Egy vasárnap éccaka vót, s korán regge hétfőn adatt a majoságoknak, korán vót, regge 5 óra, s látto, hogy valaki ment hátul a réten a ház megett s úgy ugattak a kutyák. S ő nézett utánno, s imerte is vóna T. Z.-t, s nem is vót biztos. Kijütt a ház elé s látta a garázstó is, mintha ő lenne, ment haza. Há adatt a majoságnak s nem nézte, hogy van káso az udvaran. Há menyen haza dél felé, a tyúkak mind erre-arra dölingélnek. Erre-arra, itt-ott. Nézi az udvaran, kása az udvaran. Ő nem tett kását. Vajan milyen kása? S megkóstalja, a buta, milyen a kása. Há, ő hirtelen azt hitte, nem tudam, mi. Még ő is, azt mondja, rosszul lett. Erős méreg. Akko fut hama, ott vót F. P. a réten, ott ő rendezi a vízpompát. Azt mondja: – Gyere, P., nézd meg, mi ez. – Ez kása. Ez mérges kása. Azt mondja: – E. néni, meg vannak mérgezve a tyúkjai. Senki ne tegye rá a...* [kezét]*. Egy veder kását szedtek fe a fődrő. A disznóól mellett s az udvaran. Egy veder kása vót eszórva. S még amennyit megettek a 22 majoság. És na, aztán sírt. Talán öt pipe, és nem tudam, hány kakas és hány tyúk.*

S ide jött éppen egy asszany hozzám. S mondam neki: – Mondja meg E. néninek, keressen a cseberbe. Gondolta is E., hogy keressen a cseberbe.

És aztán nagy razzia vót, me féltek T. Z.-ék, hogy mi lesz. Ejárta szegény E., a paptól szentelt vizet s keresztet. Tíz orakko kezdték meg, akko kezdte meg a pap is a templomba. S alig kezdték meg, má rögtön ki is látszatt. Onnét a szomszédbó keresett léánkákot. – Né – azt mondja –, Z. bácsi, né, meen, né, hogy szórja a kását, né, most átment a kerítésen, né, most meen haza. Nem tudták, hogy I., a felesége, vagy A., a léánya. Hazaért, hozták a törölkezőt, töröli a kezit.

Aztán E. feladta a milíciára. Nem azé, hogy látta a cseberbe. Hanem, má tudta, hogy ő vót. S aztán elismerte: – Igaz, én vótam. Én vótam, azé, me nem adatt a léányomnak tyúkat. – Mé nem kértetek. Nem szabad megmérgezni. Mé nem kértetek? Aztán megígérte, hogy nem kötekedik vélle, békét hagy E.-nek.

Interjú B. R. 13 éves lánnyal, 2002. március 10-én.

– Ma voltál, hogy nézzetek cseberbe.
– *Igen.*
– Hányan voltatok?
– *Heten.*
– Mind innen a faluból?
– *Igen.*
– Hogy volt? Mondd el részletesen.
– *Láttuk, mikor átmászták a kertet. Elmentek előbb a pajtába, kiürítették a műtrágyát és a búzát, aztán elmentek a tyúkketrechez. A dróttal kinyitották a lakatot, a tyúkokat elvették, zsákba tették, s aztán elmentek a pincéhez, láttuk, hogy mentek le. Elvették a bort, egy üveggel elvesztettek, s láttuk, hogy egyik kimászott, s a másik meg kiadta neki a tyúkokat s a bort, s a szekérbe tette. Avva elmentek.*
– Aztán mit csináltak?
– *Aztán mentek felfele az aszfaltan. És ottan...*
– Megérkeztek a faluba.
– *Igen. Ott megálltok. Ottan annál a háznál egy vénasszony volt, aki várta. Meg volt terítve az asztal, ettek. S aztán kimentek, a fejszével a fejit levágták, főtt is a víz, megkopasztatták, felboncolták s aztán odatették levesnek.*
– Végetérni hogy ért véget. A vízben hogy láttátok, hogy vége van a képnek?
– *Hogy leotatták a villanyt.*
– Sötét lett a víz?
– *Igen.*
– S hogy kezdődött, mikor kezdtétek látni? Jött a szekér?

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

– *Nem, má meg vót állvo a szekér és akko másztak át a kerítésen.*
– De hogy néz ki a víz? Úgy, mint a tej?
– *Igen, úgy, mint a tej.*
– Egy televízióbeli filmhez képest ez mennyire volt színes?
– *Há eléggé látszódatt, hogy milyen színűve vót ötözve.*
– Az arcán?
– *Az arcán vót valami.*
– Ez éjszaka történt?
– *Igen.*
– S mennyire volt sötét a vízben?
– *Szürkület volt.*
– Elemlámpával jártak?
– *Nem.*
– De akkor ők ismerték a helyet, olyan magabiztosan mentek?
– *Igen. Én azt gondolom.*
– S láttátok a szekérnek a számát?
– *Azt nem. A házszámot láttuk.*
– Az utcát megismerted? S a házat?
– *Igen. Egészen lementek s akkor feltértek.*
– A ló milyen színű volt? Piros vagy fehér?
– *Volt egy piros és egy fehér.*
– Ezt mennyi ideig láttátok?
– *Úgy egy óra alatt.*
– Mikor összegyűltetek s letérdepeltetek, hamar kezdődött?
– *Igen. Rá öt percre.*
– Mind a heten láttátok?
– *Igen.*
–Volt olyan, aki mást látott?
– *Nem.*
– Beszéltetek közben?
– *Igen.*
– S mikor leoltották a villanyt, aztán többet semmit nem láttatok.
– *Nem. Azt, hogy a lovakat betették a pajtába.*
– Voltál már nézni a cseberbe?
– *Igen. Ez az ötödik.*
– S te mindig láttad?
– *Igen.*

Következtetések

1. A tolvaj kilétének megtudakolása a szakirodalom szerint a boszorkány szerepkörébe integrálódott. A boszorkány szerepkörén kívüli tudakozódási technikák a rostaforgatás és a cseberbenézés.

2. A cseberbenézés morfológiai elemei: nő résztvevők, a rituális tisztaság, a kör, a strukturált tér, a szakrális idő, imamondás, templomi kellékek.

3. A cseberbenézés szakrális kommunikáció, divináció.

4. A rítus résztvevői megváltozott tudatállapotban, látomásban részesülnek.

5. A tudakozódási szertartás célja a tolvajlásról szóló narratívum előállítása és társadalmi térben való forgalomba hozása. Az integráló narratívum megjeleníti a tolvajlás eseményét, körülményeit és elkövetőjét.